

THE DUTCH DICKENSIAN

Volume XXXIV, winter 2014, No 85.

**The Dutch Dickensian is een uitgave van
The Haarlem Branch of the Dickens Fellowship**

ISSN 0167-8388

Colofon

The Dutch Dickensian is het officiële tijdschrift van The Haarlem Branch.

The Haarlem Branch opgericht in 1956, is Branch 142 van The Dickens Fellowship.

Bestuur:

President: M. David

Secretaris: P. de Groot

Penningmeester: D. Kooiman

Secretariaat van de Haarlem Branch:

Mr. P. de Groot, Kanaaldijk 81, 1454 AC, Watergang.

E-mail: circumlocution-office@xs4all.nl

De contributie voor lidmaatschap van de Haarlem Branch bedraagt €30,- ; een familie lidmaatschap bedraagt €40,-.

Bank: ABN-AMRO AMSTERDAM

Rek. nr. 40.7745.173

t.g.v. THE DICKENS FELLOWSHIP

Het verenigingsjaar loopt van 1 januari tot en met 31 december.

Redactie van The Dutch Dickensian:

K.V. Boschma

C.A. Klok

A.A. de Landtsheer

Redactie adres:

A.A. de Landtsheer

Dikbosstraat 34

7814XN (Weerdinge) Emmen

email: aadel@wxs.nl

Vervolg op de andere binnenzijde van de omslag

Inhoudsopgave van Volume XXXIV, nr. 85, winter 2014.

Blz.

- 94 - Van de redactie.
- 95 - Van de president.
- 96 - Verslag van de 241ste vergadering, Pieter de Groot.
- 103- De handel en de wandel van de boekenjood, Pierre Tissot van Patot.
- 105- Charles Dickens and the great theatre of the world, Liesbeth van Aalst.
- 107- Humor bij Dickens, Dick Kooiman.
- 119- Cornélie Noordwal: een vergeten schrijfster met Dickensiaanse trekjes, Wim Tigges.
- 134- Het is er niet van gekomen, Kees Klok.
- 137 The Quest for Dickens in Spain, Guus de Landtsheer.

Een overzicht van eerdere publicaties in The Dutch Dickensian kunt u vinden op:

<http://members.ziggo.nl/eig.vandaalen/DF-Haarlem-branch/home.htm>

Van de redactie,

De hoofdredactie is na een maand in Spanje te zijn geweest weer terug op haar vaste stek in Drenthe en heeft tot haar genoegen vastgesteld, dat er genoeg materiaal is opgestuurd om een goed gevuld nummer 85 aan u voor te leggen. Daar zag het bij de aanvang van de herfst niet naar uit, maar als er één ding is waar de redactie zich niet meer druk om maakt dan is het wel de vraag of er genoeg materiaal voor het volgende nummer zal zijn. Dat is er bij aanvang nooit, maar op de een of andere wijze lukt het toch steeds weer. Nu zijn daar natuurlijk redactionele trucjes voor en die worden dan ook volop toegepast. Wij zullen daar hier niet over uitweiden, maar kantlijnen, afbeeldingen, lettergrootte en chantage van niet de minsten onder ons behoren tot het gereedschap van iedere ervaren redacteur.

Ik wil hier nog even terugkomen op het vorige nummer dat onder de verantwoordelijkheid van Dordrecht tot stand is gekomen. Er heerste korte tijd in Drenthe de hoop dat dit een definitieve greep naar de macht zou zijn, maar nadat bekend werd dat de verantwoordelijke redacteur na het verschijnen van nummer 84 met stille trom naar Griekenland was uitgeweken wisten we genoeg. En dan lezen we ook nog in een bekend landelijke ochtendblad dat men in het Westen inmiddels heeft besloten om het noorden van Nederland aan zijn of haar lot over te laten. Aardbevingen, werkloosheid, ontvolking, dalende huizen prijzen, laag opleidings niveau in het Noorden? Het zal de westerling een zorg zijn. Als reactie gaan in Drenthe al stemmen op om zich met de andere drie noordelijke provincies bij Duitsland aan te sluiten. Realiseert u zich in Haarlem wel dat uw lijfblad dan in het Duits zal verschijnen? Niet *The Dutch Dickensian* maar **Der Deutsche Dickens Liebhaber!** En in plaats van dat leden uit Groningen en Drenthe ruim drie uur in de trein moeten zitten om op uw bijeenkomsten aanwezig te zijn, zult u zelf de IJssel over moeten steken en voorbij Zwolle nog een uur in de trein moeten zitten. Dat zal u leren! Kortom, mocht er iemand onder u zijn die de redactie op zich wil nemen dan horen we dat graag.

Met de Weerdinge Leeskring (Weerdinger Twig) gaat het inmiddels uitstekend

Zij is live and kicking en heeft inmiddels via Facebook contact gelegd met Broadstairs waar men zich waarschijnlijk afvraagt wat er toch met Haarlem is gebeurd. (zie het bijgevoegde fragment).

Broadstairs Dickens Festival Thank you for writing on our Facebook page. This is very intresting. We were not aware of your group and how you celebrate Dickens. We have a meeting on Tuesday, and we will pass on this information to all our members as not all of them use Facebook. Do keep in touch and let us know what you are doing. We are starting to plan our 2015 Festival so will be posting information on this page.
Regards Janet Thomas - Festival Secretary

Van de president

Even onvermijdelijk als kerstmis zelf is A Christmas Carol. Het kleine boekje dat Dickens in zes weken schreef en op 19 december 1843 het levenslicht zag heeft zich een vaste plek verworven in ons collectieve geheugen, zelfs in ons collectieve ‘kerstgevoel’. Het verhaal wordt inmiddels in ontelbare varianten herteld, in boekvorm en verfilming, ballet, opera, musical en zelfs een mime-versie. Zoals Bart Simpson het in de kerst-episode van The Simpsons uitdrukt: ‘TV writers have been milking that goat for years’. En zo is het. Van The Muppets tot Beavis & Butt-head als respectievelijk Scrooge en Marley, A Christmas Carol vormt een onuitputtelijke bron voor satire, variaties op een thema etc.

Dickens zou het vermoedelijk met genoeg hebben gadeslagen. Op 5 februari 1844 gingen niet minder dan drie toneelproducties van ‘The Carol’ in première, aan het einde van dezelfde maand kon het publiek uit niet minder dan acht voorstellingen kiezen. Een muzikale versie zag nog hetzelfde jaar het licht in New York. In 1901 de eerste versie op het witte doek, zwiingend zoals gebruikelijk in die tijd.

Dickens zelf gebruikte het boek in niet minder dan 127 van zijn public readings, het vormde zelfs een onderdeel van zijn 'Farewell Tour'. Toen hij in december 1843 'The End' schreef, gevolgd door drie onderstrepingen, 'he broke out like a Madman'.

Forster herinnert zich dat 'With what a strange mastery it seized him for itself. How he wept over it, and laughed, and wept again, and excited himself to an extraordinary degree, and how he walked thinking of it fifteen and twenty miles about the black streets of London, many and many a night after all sober folks had gone to bed.'

A.N Wilson schreef in zijn boek *The Victorians*: 'Yet each time one reads *A Christmas Carol* it works'. Meer treffend kan dat kleine boekje niet worden omschreven. 'It works'.

Moge u ook in 2015 de wijze woorden van Dickens in het kleine boekje ter harte nemen: 'There is nothing in the world so irresistibly contagious as laughter and good humor.' Dan wordt 2015 een mooi jaar.

In Fellowship

Martijn David

Verslag van de 241ste vergadering van The Dickens Fellowship Haarlem Branch.

door Pieter de Groot

In een aandachtig Kraantje Lek verzamelden zich 16 leden en een balsturige jongere. De president heet allen welkom op dit mooie weekend; hij blijft de opkomst overweldigend vinden. Dan deelt hij mee dat de spreker voor deze middag verstek laat gaan. Hij verblijft nog steeds op een vliegveld in Zuid Afrika waar er druk aan zijn toestel zou worden gesleuteld en er ook sprake zou zijn van een leuke band, waardoor er vertraging is ontstaan. Gelukkig is het bestuur er, middels de penningmeester in geslaagd voor vanmiddag een vervangende lezing gereed hebben. Geen 'Dickens in het Digitale Tijdperk', maar "Dickens en Humor".

De secretaris meldt dat er weer eens een “flu-like illness” onder de leden heerst. Hij geeft desgevraagd uitleg over de situatie rond Trou Moet Blijcken, dat nog wel even dicht blijft en meldt dat er inmiddels een alternatieve locatie is gevonden voor 13 december.

De editor is niet aanwezig maar er is wel weer een nieuwe uitgave van The Dutch Dickensian.

Waarna de president het woord geeft aan de spreker voor deze middag, de heer Kooiman, die het dus gaat hebben over Dickens en humor. Dickens, zo stelt spreker, is volgens vele Engelsen de grootste humorist sinds Shakespeare. Het werk van Dickens wordt daar ook wel een monument van humor genoemd. Maar wat is dan die humor, zo vraagt hij zich af, want humor is moeilijk te definiëren. Hij haalt ons medelid Paul Ferdinandusse aan, die zich voor een lezing eens verdiepte in een werkje van Staverman over humor en niet verder kwam (Staverman dan, niet Ferdinandusse) dan dat het leven vol is van jammer en goeds; en dat je dat maar moet aanvaarden. Bomans had het er zelfs over dat humor het meest floreert in een maatschappij in staat van ontbinding. Maar humor is ook lachen en zo vraagt spreker zich af welke van Dickens' lezingen de meeste lachlust opwekten. Het populairst blijken de “Trial in Pickwick” en “Bob Sawyers' Party”. Maar ook “Dr. Marigold” wekte de lachlust op hoewel dit vergezeld werd door een enkele traan.

Van dat lachen in die tijd moeten we ons niet al te veel voorstellen, aldus Kooiman. In het Victoriaanse Engeland kwamen de betere standen niet verder dan slechts glimlachen. Alleen het gemene volk bulderde er wel op los, vooral in de publiekstheaters. Het zal niet.

Het publiek dat de lezingen van Dickens bijwoonde was over het algemeen een rustig publiek. Er waren doorgaans veel geestelijken onder hen. Bij Dickens kom je ook geen vulgaire grappen tegen. “Nothing that will bring a blush to the young person's cheeks.”

Malcolm Andrews heeft een werkje gepubliceerd over “Dickensian and Laughter”. Daarin vraagt hij zich af hoe dat allemaal in zijn werk ging. Andrews besteedt zelfs een heel hoofdstuk aan de fysieke processen die optreden bij de lach. Verder citeert hij vooral uit *de Pickwick Papers*. Spreker

meent dat veel humor in het werk van Dickens is terug te leiden tot de scherpe observaties die hij maakte van de karakters en eigenaardigheden van mensen. Zoals Dickens die beschrijft, zo zie je hen ook voor je. Niet zelden stond Dickens voor de spiegel om een karakteristieke houding zelf aan te nemen, die bij zo'n personage paste. Spreker geeft als voorbeelden Mrs. Tox en dr. Blimber.

Een ander humorvol aspect bij Dickens is dat hij personages onbewust langs elkaar heen laat praten. Spreker noemt als voorbeelden James Harthouse en Mrs. Sparsit en ook Mr. Pickwick en Mrs. Bardell in hun beroemde dialoog waarbij Mrs. Bardell meent dat er sprake is van een huwelijksaanzoek terwijl Pickwick Sam Weller in dienst wil nemen.

Maar soms is dat langs elkaar heen praten wel bewust. Zo doet de zalvende Pecksniff net alsof hij oude Martin Chuzzlewit niet begrijpt. Verder refereert Kooiman nog aan het bezoek van Florence Dombey aan Captain Cuttle en de conversatie die zij voorafgaand heeft, of eigenlijk die haar bediende Suzan Nipper heeft, met Mrs. Mc Stinger.

Maakt Dickens nu iedereen maar bespottelijk, nee zo stelt spreker. Er is juist veel sympathie.

Scherper is Dickens bij de observatie en confrontatie met hoogwaardigheidsbekleders.

Kooiman geeft nog een voorbeeld van hoe de humor van Dickens tot uiting komt in de in memoriam van zijn raaf.

Hij sluit af met een opmerking over de Nederlandse vertalingen van Dickens. Vooral die van Mensink vindt hij mooi. Maar waar Dickens op veel momenten in zijn werk personages met een accent laat spreken, spreekt in de Nederlandse vertaling iedereen perfect Nederlands. Pas Dabekaussen heeft in de vertaling van *Great Expectations* de personages met accent laten spreken.

Waarna er vragen en opmerkingen zijn.

Mevrouw Adolfs heeft het over een brief die Henry VIII schreef aan de Franse koning met het verzoek om een dame te sturen, maar die kon daar geen gevolg aan geven want hij kende niemand met twee hoofden.

De president stelt dat de humor van Dickens actueel en oprecht blijft, in zijn gehele werk.

De heer De Bruin denkt dat humor de zaken van de kwetsbare kant laten zien
De heer Sonneberg meent dat *Great Expectations* doorspekt is met tegenstellingen en wijst op Wemmick die iedereen alles afneemt die hij in de gevangenis bezoekt.

Waarna mevrouw Bouwens nog filosofeert over de mythe van het lezen.

President dankt spreker voor de geweldige lezing waarop de gerant de bestellingen opneemt.

Waarna wij aan tafel gaan.

De president vraagt zich af wat het meest humoristisch stukje is in het werk van Dickens. Waarop de heer Burden “Janet, donkeys” roept, maar het kan zijn dat hij in verwarring was gebracht door de geit van Kraantje Lek die al geruime tijd in verwondering naar binnen staart.

Het is de president verder opgevallen dat de oplage van de Pickwick Papers verhonderdvoudigde toen Sam Weller werd geïntroduceerd.

De penningmeester vraagt zich af of er humor te vinden is in Barnaby Rudge. De secretaris antwoordt dat Dennis the Hangman onnavolgbaar is met zijn “worked them off in a proper Protestant way”. Daarnaast noemt hij nog Jingle en Dr. Slammer als het voorbeeld van personages die langs elkaar heen praten.

De heer Louridtz heeft het over het kookboek van Mrs. Dickens dat alleen al komisch genoeg is door het feit dat zij voor elk gerecht een kilo suiker meende nodig te hebben. Hij is er van overtuigd dat Dickens dit geschreven moet hebben.

Het valt de heer Ferdinandusse op dat er dames zijn die lachen in het openbaar. Of hij doelt op vroeger of nu blijft onduidelijk. Daarnaast heeft hij een bekentenis af te leggen; hij is de bezitter van een zogenaamde e-reader. Hij heeft daar voor 3 euro het complete werk van Dickens opgezet en ook nog eens dat van Shakespeare, want als je eenmaal bezig bent voor die prijzen dan vallen alle remmingen weg.

De president spreekt over de stomme Portugese film over Hard Times die de heer Van Kessel ons in 1997 nietsvermoedend voorschotelde om ons in een volledige staat van verwildering achter te laten, omdat niemand er iets van

begreep.

Volgens de heer Ferdinandusse heeft men in Zuid Afrika iets vergelijkbaars gedaan met *Oliver Twist*, en sinds die tijd zit dat land in een slop en regent het vertragingen.

De heer Sonneberg meent dat Dickens een goede zakenman was, maar de heer De Bruin denkt dat Dickens het op dat gebied juist van adviseurs als John Forster moest hebben omdat hij zelf weinig inzicht had.

Mevrouw Van Aalst heeft het over de beschrijving van Amerikanen door Dickens.

De heer Sonneberg vraagt zich af of kinderen nog wel willen lezen en denkt dat Dickens meer door de oudere generatie gelezen wordt.

Waarop de president de bijeenkomst besluit met de mededeling dat het weer een gezellige bijeenkomst was en dat wij zo oud zijn als wij ons voelen; maar zijn stem klinkt schrill.

Kerst bijeenkomst in London:

Saturday 6th december: Christmas Supper - The George Inn, 77 Borough High Street

Mocht u in de buurt zijn, dan kunt u aanschuiven. The George Inn is de moeite waard, weet de secretaris uit eigen ervaring. Zelfs als u door het raam moet toekijken.

Conferenties

21 en 22 februari 2015 Riverside Dickens Festival in California. Info: info@dickensfest.com of www.dickensfest.com

2015 Annual Conference in Bristol and Clifton van 23 t/m 28 juli. Het thema zal zijn: Dickens and Travel. We gaan verblijven Bristol University Wills Hall. Bezoeken staan aangekondigd aan Tynetesfield House, Berkley Castle and the SS Great Britain.

2016 Annual Conference in Aberdeen van 20 t/m 25 juli. Hier is het thema: Conviviality - in line with the city motto 'Bon Accord'. Klinkt Frans.

London Calling:

De secretaris ontving de notulen van de Annual Conference die afgelopen zomer in Chicago plaatsvond. Niemand uit Haarlem was aanwezig want Chicago, dat is Al Capone en hard optreden van Nixon, dus wij kijken wel uit. Of was dat vroeger, ach wat maakt het uit.

Was er nog nieuws vraagt u zich misschien af. Nee, niet echt. Wel werden er weer charters verleend aan twee Noord Amerikaanse branches, want als je daar toch bent gaat dat in één moeite door. In Baltimore en (the revived branch) in Montreal klonk gepast gejuich. De Fellowship is eigenaar geworden van het graf van Mary Hogarth in Kensal Green Cemetery. "It is not in great condition and may require some money to be spent upon it before too long".

Council meeting

Eind oktober heeft de Council vergaderd. De secretaris was er bij want er zat spanning in de lucht wegens de verkiezing tot voorzitter. Het was velen wat waard als het niet tot een herverkiezing van de huidige voorzitter zou komen en dus werd er op Eatenswill-achtige wijze gelobbyd. Ook ik werd door verschillende "old boys" apart genomen maar ik had al toegezegd aan Maggie de Vos om voor haar te stemmen, dit omdat zij ons na afloop vrij zou houden in de pub. Ja, voor principes koop je geen pint. Het werd uiteindelijk voor haar een ruime overwinning waarmee duidelijk werd dat het onlangs nog via de email verspreide periodiekje "Root and Branch" vergeefs geschreven was. Inderdaad, met wortel en tak.

Het was wachten op het vertrek van Schweitzer als curator van het Dickens Museum, en nu dat gelukkig een feit is kunnen de verhoudingen tussen het Museum en de Fellowship weer terug naar normaal. Een deel van het archief gaat weer terug naar Doughty Street.

Dan ging het nog over de Annual Conference 2017, want men kijkt daarin graag vooruit. Naast de onvermijdelijke Friends of New York heeft ook de nieuwe branch in Carrara (Italië) aangegeven het te willen organiseren. Althans er is een mevrouw in gesprek met de autoriteiten. Nu dan weet je het wel zou je zeggen, maar zij kwam toch met een brief met aanmoedigende teksten uit die richting.

De beslissing wordt genomen op de volgende Council meeting in april 2015. Ik probeer er te zijn en verwacht met lire biljetten wapperende Italianen

Gebed zonder end

Wederom wordt er een beroep op u gedaan het The Cleveland Street Workhouse te redden. Dat was het toch al zegt u dan, maar de projectontwikkelaars staan weer te trappelen. "The site attracts interest throughout Britain and around the world and is now one of the most wanted sites in Fitzrovia. <http://www.gopetition.com/petition/39594.html> Je zal er maar naast wonen.

Listen very carefully

There is a new audio book of A Christmas Carol available, recorded by Steve Oliver and can be downloaded for free or on a 'pay what you like' basis. He is also releasing other Dickens Christmas stories. To download: <https://steveoliver.bandcamp.com/album/a-christmas-carol>

Dickens theater

In Laren blijkt een Dickens theater te bestaan dat voorstellingen geeft met gebruik van een ouderwetse toverlantaarn. De voorstellingen worden verzorgd door Aad Kok als vertolker van Charles Dickens en Else Flim als schrijver/dramaturg, vertaler Dickens-teksten, regisseur. De voorstellingen duren, inclusief pauze, 2 uur. Meer informatie: <http://www.dickenstheater.nl>

De eerstvolgende voorstelling is op zondag 26 oktober. Aanvang 14.00 uur, P.C. van den Brinkweg 11, Laren, entree € 12,50 (inclusief koffie/thee in de pauze), reserveren via: dickens@ziggo.nl of 035 8872376. Andere datums: 16 november en 14 en 21 december.

De voorstellingen zijn niet geschikt voor kinderen. Je hebt ze nog.

Herhaalde mededelingen:

- Ons website adres: <http://members.ziggo.nl/eig.vandaalen/DF-Haarlem-branch/home.htm>
- U kunt uw bijdragen voor The Dutch Dickensian sturen naar aadel@wxs.nl
- De contributie bedraagt 30 euro voor een enkeling en 40 euro voor een paar.

De handel en de wandel van de boekenjood. Ewoud Sanders 2014

Geen ISBN nummer

Gepubliceerd in eigen beheer

door Pierre Tissot van Patot

Ewoud Sanders heeft een interessant boek geschreven over de geschiedenis van de Nederlandse straatboekenhandelaren. Deze handelaren zijn lang boekenjood genoemd, ook als het niet om joden ging. Ze verkochten hun boeken vanuit kramen op markten, maar ook op straat. Op het Binnenhof in Den Haag hebben heel lang boekenkramen gestaan. Vincent van Gogh noemde ze ook zo in de brieven aan zijn broer. Het woord jood is in deze betekenis een synoniem voor kleine handelaar. Sommige van deze handelaren hadden ook een kleine winkel naast hun kraam. Ewoud Sanders heeft veel informatie over deze kleine boekenhandelaren weten te achterhalen.

De eerste vermelding in de Nederlandse literatuur van het woord boekenjood is in de eerste Nederlandse vertaling van *Nicolas Nickleby* van Charles Dickens. Een boek van een stalletje van een boekenjood moest wel goedkoop zijn. In de herziene vertaling van 1861 is het woord boekenjood weer verdwenen. ‘Zes stuiversbak’ lijkt veel meer op het “sixpenny box” in het origineel. Zes stuiver was de oude Nederlandse “Schelling”, een munt die in 1861 nog bekend was. De oude munten van voor 1800 waren geldig geweest tot 1848. In 1953 was het een kwartjesbak geworden.

Het is interessant om verschillende vertalingen van deze paar zinnen met elkaar te vergelijken.

Engelse tekst *Nickolas Nickleby* - 1839

Newman hastened, with joyful steps, to inform Mrs. Kenwigs of his friend's acquiescence, and soon returning, brought back word that they would be happy to see him in the first floor as soon as convenient; that Mrs Kenwigs had, upon the instant, sent out to secure a second-hand French grammar and dialogues,

which had long been fluttering in the sixpenny box at the bookstall round the corner; and that the family, highly excited at the prospect of this addition to their gentility, wished the initiatory lesson to come off immediately.

1841 *Lotgevallen en ontmoetingen van Nicolaas Nickleby*, Amsterdam, Hendrik Frijlink, deel 1, pagina 199 vertaling C.M. Mensing.

Newman snelde vol blijdschap naar juffrouw Kenwigs. om deze van de toestemming zijns vriends kennis te geven, en kwam weldra terug met het berigt, dat het de familie beneden aangenaam zou zijn, hem terstond bij zich te zien, en dat men reeds iemand gezonden had om eene Fransche spraakkunst en Fransch leesboek te halen, hetwelk bij de boekenjood op den hoek, gedurende anderhalf jaar, op zijn stalletje te koop had gestaan.

1860 *Lotgevallen van Nicolaas Nickleby*, Haarlem, A.C. Kruseman, deel 1 pagina 251, opnieuw vertaald door C.M. Mensing. Deze vertaling is ook gebruikt voor de Roelandts edities en de Cohen editie.

Newman snelde vol blijdschap naar juffrouw Kenwigs. om deze de toestemming van zijns vriendskennis te geven, te berigten, en kwam weldra terug met de boodschap, dat het de familie beneden aangenaam zou zijn, hem terstond bij zich te zien, en dat de juffrouw reeds iemand gezonden had om eene Fransche spraakkunst en een Fransch leesboek te halen, die op een boekenstalletje om den hoek, reeds lang in den zes stuiversbak hadden geslingerd, en dat de familie, zeer opgewonden door het vooruitzicht op de vermeerdering van haar fatsoen, wenschte dat de eerste les terstond zou beginnen.

1953 *Nicolaas Nickleby*, vertaling Het Spectrum (Jan Nieuwenhuis). Editie 1953, De werken van Charles Dickend deel 6 en 7, Het Spectrum, Utrecht, deel 1, pagina 143 - Editie 2005, Briliant Books pagina 214

Newman haastte zich opgelucht naar juffrouw Kenwigs om haar te vertellen dat Nicolaas had toegestemd. Spoedig was hij terug met de mededeling dat zij hem zo spoedig mogelijk beneden wilden zien, dat juffrouw Kenwigs dadelijk de hand had laten leggen op een gebruikte franse grammatica met voorbeelden, die

in een boekenstalletje om de hoek lang in de kwartjesafdeling had rondgeslingerd, en dat de familie , hogelijk ingenomen met het vooruitzicht weer vorderingen te maken in deftigheid, liefst zou zien dat de eerste les maar meteen begon.

In de verkorte vertaling voor de jeugd van S.J. Andriesen is deze passage vervallen.

In al deze Nederlandse versies is Mrs Kenwigs vertaald met juffrouw Kenwigs. Opvallend is het grote verschil tussen de vertalingen onderling. De eerste vertaling is duidelijk een stuk korter. De verwijzing naar de lessen in het Frans door Nicolaas Nickleby zijn hier vervallen.

SIMON CALLOW:

'CHARLES DICKENS AND THE GREAT THEATRE OF THE WORLD'

'This biography, as with any other, is a selection of the man: playing Dickens, and performing his work, has been like standing in front of a blazing fire'.

door Liesbeth van Aalst

Simon Callow (1949) is een Britse acteur, regisseur en schrijver, die zich vele jaren dagelijks heeft verdiept in werk en persoon van Dickens, teneinde 'hem te worden', zoals hij het zelf uitdrukt: het gespeelde personage geheel 'opgezogen' door de acteur. Een fenomeen dat door Callow op toneel en televisie is gedemonstreerd in reconstructies van de Public Readings, monologen als 'Dr. Marigold' en de 'Christmas Carrol' zoals door Dickens talloze malen gepresenteerd aan duizenden. In het stuk 'The mystery of Charles Dickens' - voor hem geschreven door Peter Ackroyd² - toonde hij het resultaat van zijn studies: hij 'was' Dickens. Zoals bij velen van ons, begon zijn fascinatie met Dickens op jeugdige leeftijd; gekluisterd aan bed door waterpokken, overhandigde zijn grootmoeder hem de

'Pickwick Papers'. Die kennismaking groeide uit tot een levenslange liefde en bewondering voor het genie Dickens, maar zeker ook voor de complexe persoonlijkheid van de man, die zijn tijdgenoten verrukte door zijn overweldigend charisma en hen niet zelden in grote verwarring bracht door zijn stemmingswisselingen, openlijk geflirt en incidenteel bijna maniakaal gedrag naar - begeerlijke - vrouwen.

Dit boek bevestigt het grote acteertalent van Dickens en legt daarbij de nadruk op de Public Readings van zijn laatste jaren. Hoewel de door Dickens geregisseerde en geacteerde theaterproducties van zeer hoog gehalte waren en zelfs door Victoria werden geprezen, waren zijn lezingen uit eigen werk voor elke bezoeker een onvergetelijke ervaring, precies door de voornoemde transformatie; zijn schepselen waren hem dierbaar als zijn vlees en bloed. Een tendere, door pijn geteisterde man, die in een onderdeel van een seconde tot de razende moordenaar Sikes werd, zijn gelaatstreken onherkenbaar en zijn motoriek die van een dertig jaar jongere man. En dan, in een oogwenk, overgaand in de knielende figuur van een jonge vrouw: zijn slachtoffer Nancy,³ in doodsangst roepend om medelijden. Het moet als pure magie zijn ervaren; 's werelds grootste tovenaars... Geen verandering van kleding of andere attributen, slechts die ene man op zijn spreekgestoelte, in elegant rokkostuum, geranium in het knoopsgat, gevangen in het licht van de gaslampen.

Het zijn deze lezingen, die Dickens- volgens Callow- de totale artistieke bevrediging schonken: de verbinding van zijn twee grenzeloze gaven, het schrijven en acteren. Oog in oog met zijn geliefd publiek bood hij hen dit prachtige geschenk aan, keer op keer...Zelfs een razendsnelle aftakeling, ondraaglijk lichamelijk lijden en een voortijdige dood, konden zijn bezetenheid niet stoppen. De éénwording met die talloze mannen en vrouwen is wellicht het 'ondefinieerbare' geweest, waarnaar hij zo verlangde; sterker dan de band met vrouw, kind of minnares ooit had kunnen zijn.

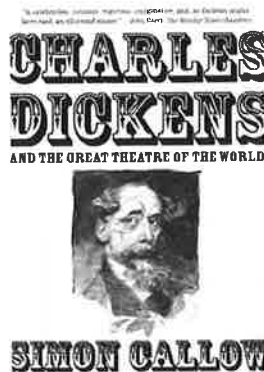
De mens Dickens wordt door Callow heel dichtbij gebracht door middel van citaten uit brieven, verhalen van tijdgenoten en zijn eigen, boeiende interpretaties in de mengeling van bewondering en huiver die wij allemaal kennen. Zijn onvoorwaardelijke steun aan de verworpenen en briljant venijn naar de uitbuiters en machtswellustigen. Zijn innemendheid en goedgeefsheid.

En de Dickens als door de duivel bezeten naar iedereen die hem tegenwerkte. De huistiran die vrouw en kinderen deed beven en het verwendde, stampvoetende kind....Zoals samengevat door Simon Callow: 'one of the most remarkable men ever to walk the earth; vivacious, charismatic, compassionate, dark, dazzling, generous, destructive, profound, sentimental - human through and through, an inspiration and a bafflement'.

Noten:

- ¹ uitg. Vintage Books New York, 2012
- ² Peter Ackroyd: 'Dickens', uitg. Vintage 1999'
- ³ Oliver Twist

Humor bij Dickens

door Dick Kooiman

Als je aan Dickens denkt, denk je aan humor. En dat is niet verwonderlijk. Humor hoort bij Dickens. Bij zijn dood in 1870 werd gezegd dat hij de grootste Engelse humorist was sedert Shakespeare. En ruim 80 jaar later noemt de bekende Prisma serie in Nederland bijvoorbeeld de Pickwick Papers 'een onvergankelijk monument van Engelse humor'. Er zijn veel meer van dergelijke citaten en uitspraken te vinden. Misschien was Dickens er niet in de eerste plaats op uit mensen aan het lachen brengen, maar wilde hij vooral protesteren tegen de misstanden bij kostscholen, rechtspraak of overheid. Maar het wapen waarmee hij ten strijde trok was de humor. Hij maakte schoolhoofden, rechters en bankiers belachelijk en liet ze zien in al hun kleinheid waardoor ze werden gereduceerd tot meelijwekkende stumpers. Volgens zijn eerste biograaf, John Forster, '[his] leading quality was Humour'.

Dat is een mooie formulering die in het midden laat of CD humor zag als doel of als middel.

Daarom de vraag: wat is humor bij Dickens? Als je kijkt in de grote Dickens compendia, vind je geen informatie onder het hoofdje humor. En ook het alfabetisch register in grote biografieën als die van Ackroyd, Slater en Tomalin bevat geen verwijzing naar humor. Dat kan te maken hebben met het probleem hoe je humor moet definiëren. Kun je zeggen dat humor geestig, grappig of komiek is? Maar dan omzeil je het probleem door het gewoon een andere naam te geven, een synoniem. Paul Ferdinandusse in *The Dutch Dickensian* (XXXIII: 82) haalt het boek van Staverman aan, *Humor en Humoristen* (1940) die humor

het besef noemt van het betrekkelijke van alle waarden.

Citaat: 'het leven is vol van heerlijkheid en jammer, en wie dat feit blijmoedig en zonder opstandigheid aanvaardt, is humorist.' Die definitie is wel erg filosofisch berustend en mist het blijmoedige. Bomans heeft, schrijft Ferdinandusse, ook een poging gedaan, maar heeft het vooral over de context waarbinnen humor kan floreren.

Citaat: 'Humor kan alleen bestaan in een samenleving die in staat van ontbinding verkeert.' Dat klinkt ook al weinig

vrolijk. Iemand heeft eens gezegd: humor definiëren is net als het uitleggen van een grap; als je dat probeert, gaat de kern verloren.

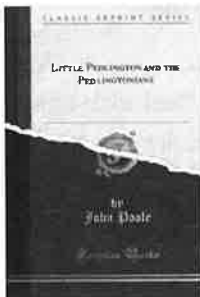
Ik stel voor humor te zien als een beschrijving, handeling of situatie die ons doet lachen. Dat kan een milde glimlach zijn of een hartelijke schaterbui. Dus ik wil het definiëren niet naar zijn inhoud, maar naar zijn effect. Niet naar zijn inhoud, want mensen lachen niet altijd om dezelfde dingen. En waar mensen om lachen is vaak ook door tijd en plaats bepaald, zoals Ferdinandusse terecht opmerkt. (Misschien is het niet Ferdinandusse die dat zegt maar Staverman, maar dat zullen wij nooit weten, want er staat geen voetnoot bij).

Laten we ons allereerst de vraag stellen: waarom noemden de Engelsen in de 19^e eeuw CD de grootste humorist van hun land sedert de tijd van Shakespeare?

Waarom moesten zij lachen, als zij zich met Dickens bezig hielden? Een antwoord op die vraag is niet eenvoudig. We weten niet of de Victorians die Dickens lasen zaten te gieren of te gapen. Dat gebeurde immers allemaal in de beslotenheid van de huiskamer. De ‘public readings’ geven echter iets meer houvast.

We weten in ieder geval welke teksten CD tijdens die readings het meeste voorlas. En dat ‘The Trial Pickwick versus Bardell’ en het verhaal van ‘Bob Sawyer’s Party’, beide uit de *Pickwick Papers*, het meeste bijdroegen tot de algemene vrolijkheid. Er was ook veel bijval, als types als Sam Weller of Sarah Gamp op het toneel verschenen. En ik lees in het compendium van Paul Schlicke dat het kerstverhaal van Doctor Marigold, de monoloog van een marktkoopman, ‘evoked a highly popular blend of laughter and tears.’ Andere veel gelezen teksten wekten vooral ontroering, zoals de ‘Christmas Carol’, of waren geweldsscènes rondom figuren als Bill Sykes en Wackford Squeers.

Er zijn natuurlijk geen geluidsopnamen bewaard gebleven waaruit wij kunnen opmaken bij welke teksten het meest gelachen werd en met welk volume. Bovendien, als we dat al zouden kunnen horen, moeten we bedenken dat hardop lachen in publiek in die tijd een klasse verschijnsel was. In de 18^e eeuw schreef Lord Chesterfield: ‘the vulgar often laugh, but never smile, whereas well-bred people often smile, and seldom or never laugh.’ In populaire theaters, bezocht door de ‘working class’ of ‘lower middle class’, waren luidruchtige commentaren en interrupties heel gewoon. Maar wij weten uit de verslagen dat er op de ‘public readings’ van Dickens veel keurig publiek kwam. Kranten rapporteerden soms het aantal geestelijken onder het gehoor als een indicatie voor het respectabele karakter. Het is overigens vrijwel zeker dat onder invloed van Dickens het hartelijk lachen in het openbaar sociaal steeds meer werd geaccepteerd.

Er waren humoristen op wie Dickens voortbouwde, zoals Poole’s kroniek van ‘Little Pedlington’, een Engels stadje met veel excentrieke karakters. Dickens bracht echter een nieuw soort humor in de Engelse literatuur die tot die tijd sterk

gestempeld was door romantische ‘sense and sensibility’ en strenge puriteinse ernst. Hij ging niet mee met de schrijvers van rauwe kluchten met ruwe grappen. Grappen die te maken hebben met seksualiteit, zo gangbaar in kostscholen, kazernes en cafés, kom je bij Dickens niet tegen. Daarin paste hij zich helemaal aan bij de tijdgeest, waarin na de troonsbestijging van koningin Victoria (1837) een preutse ingetogenheid de overhand kreeg. Er is de scene dat Pickwick per ongeluk in de slaapkamer belandt van een vreemde dame en de speech van de aangeschoten Pecksnif die het boven aan de trap waagt te spreken over vrouwenbenen, die van juffrouw Todgers in het bijzonder. Maar erotisch opwindend zijn die scenes niet en zijn romans bevatten geen passages ‘which could call a blush into the delicate cheek of a young lady.’

We weten dus wel iets over de reacties van het publiek in de tijd van Dickens. Maar nu de vraag: waar lachen wij zelf om als wij Dickens lezen? Let wel, een antwoord kan niet anders dan subjectief zijn. Wij lachen niet allemaal om dezelfde dingen, zelfs niet als we in onze eigen kring stukken uit Dickens zouden lezen. Eigenlijk kun je alleen de vraag beantwoorden: wat vind ik leuk en waar moet ik om lachen? Ik zal daarom in wat volgt stukjes aanhalen uit

Dickens die ik zelf humoristisch vind en proberen die te herleiden tot enkele hoofdkenmerken, om zo de vraag te beantwoorden wat ik onder Dickensian humor versta. Daarin volg ik min of meer dezelfde lijn als Malcolm Andrews in zijn recente boek over *Dickensian Laughter* (2013 p. ix) waar hij schrijft: ‘I have picked out extracts from Dickens’s novels, stories, journalism and letters that make me laugh, and then explored ... how he has done it.’

Het boek van Andrews lijkt veelbelovend, maar is voor mijn doel toch minder bruikbaar dan de titel doet vermoeden. Allereerst schrijft Andrews uitvoerig over de technische aspecten van het taalgebruik, zoals ritme en timing die minder aan mij besteed zijn. Ook weidt hij uit over de fysieke processen die bij het lachen optreden die ik minder belangrijk vind. Wat ik een ernstiger bezwaar

vind is dat Andrews humor en lachen als synoniemen lijkt te beschouwen. Dat blijkt al uit de titel van zijn boek, *Dickensian Laughter* met als ondertitel *Essays on Dickens & humour*. Ik wil ze duidelijk onderscheiden, als oorzaak en gevolg, met humor als de oorzaak en lachen als het resultaat. En tenslotte, Andrews haalt veel van wat hij ziet als humor uit de *Pickwick Papers*, waardoor de indruk ontstaat dat er vooral in het vroege werk van Dickens veel te lachen valt. Ook zijn latere werk bevat veel humor, maar subtieler en verfijnder dan het soms wat opgelegd koddige van zijn eerste romans.

Wat vind ik nou zo geestig in het werk van Dickens? Ik zal een aantal dingen noemen. Allereerst, Dickens had een scherpe observatie, die zich toespitst op een detail dat vervolgens wordt uitvergroot en soms herhaald, als een soort herkenningsteken. Ook Andrews (p. 3) noemt 'the precision of social observation' als het beslissende kenmerk van Dickens' humor waarin hij zich onderscheidt van de humoristen van zijn tijd. In een brief aan Forster schreef Dickens: 'I believe[d] I had a strong perception of character and oddity' (31 december 1844 - 1 januari 1845). Denk bijvoorbeeld aan mr. Spottletoe in *Martin Chuzzlewit*, met zijn kale hoofd en bakkebaarden. Dickens beschrijft hem:

'Mr. Spottletoe who was so bald en had such big whiskers that he seemed to have stopped his hair, by the sudden application of some powerful remedy, in the very act of falling off his head, and to have fixed irrevocably on his face.'

Je ziet door Dickens' ogen eigenaardigheden die je eerst niet bewust hebt geregistreerd, maar als Dickens ze noemt opeens wel herkent. Hij ontdekt en wijst ons op het bijzondere van het alledaagse. Wat vinden jullie van juffrouw Tox uit *Domby and Son*. Dickens beschrijft haar als een enigszins verlepte maar uiterst beleefde dame.

'From a long habit of listening admirably to everything that was said in her presence, and looking at the speakers as if she were mentally engaged in taking off impressions of their images upon her soul, never to part with the same but with life, her head had quite settled on one side. Her hands had contracted a spasmodic habit of raising themselves of their own accord as in involuntary admiration.'

En Dickens eindigt zijn beschrijving met de mededeling dat de trippelende stap van juffrouw Tox de mening versterkte dat zij een arme rentenierster was en daarom een voetstap van gewone lengte in tweeën of drieën knipte, omdat zij gewoon was alles zo zuinig uit te meten als maar mogelijk was. Je kunt je voorstellen dat Dickens een voorstelling op het toneel voor ogen had en dat hij zelf dergelijke acts bij het schrijven uitprobeerde.

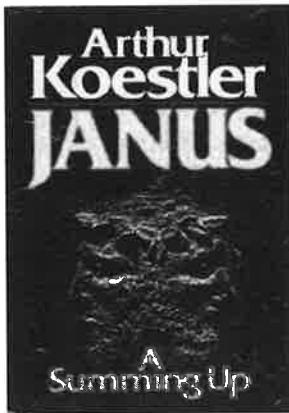
Wat opvalt, na de scherpe observatie van Dickens, is zijn gebruik van vergelijkingen, de metafoor. Met zijn vergelijkingen weet hij een persoon of situatie treffend te typeren waardoor die als het ware een extra dimensie krijgt. Er zijn tal van voorbeelden denkbaar maar ik zal mij tot twee beperken. Het eerste voorbeeld komt uit *Little Dorrit*. Ik kan de plaats niet terugvinden en citeer daarom uit mijn hoofd. Het betreft mr. Chivery, de 'turnkey' of cipier van de Marshalsea, de schuldgevangenis. Chivery is een ietwat norske man van weinig woorden. Maar als hij zijn zwijgen onderbreekt, komen er opeens aardig wat volzinnen naar buiten. Dickens vergelijkt dat met zijn werk aan de gevangenispoort. Als zich daar veel mensen hebben gemeld, opent Chivery de poort zodat de bezoekers als groep naar buiten kunnen en daarna valt de deur weer geruime tijd in het slot.

Het tweede voorbeeld komt uit *Hard Times*, ons 'book of study' van vorig jaar. Daar las ik het gesprek tussen James Harthouse, een nutteloze dandy van goede komaf die zich eindeloos verveelt en besloten heeft zich kandidaat te stellen voor het parlement, en Mrs. Sparsit, een deftige dame die het huishouden bestuurt van de fabrikant-bankier Bounderby in Coketown. Harthouse komt op bezoek, komt zo maar aanwaaien, maar voordat Mrs. Sparsit de vreemdeling binnenlaat gaat zij naar boven om met grotere waardigheid terug te kunnen keren. Als de bezoeker is aangediend,

'Mrs. Sparsit, who had improved the interval by touching up her cap, took her classical features downstairs again, and entered the boardroom in the manner of a Roman matron going outside the city walls to treat with an invading general.'

Als we Dickens' humor willen herleiden tot hoofdkenmerken, moet ook zeker de incongruïteit worden genoemd oftewel de ongelijksoortigheid. Als twee

ongelijksoortige zaken bij elkaar komen, is dat vaak onverwacht, verrassend en daarom lachwekkend. Over het algemeen wordt dit beschouwd als een sleutelement in humor. Binnen die incongruïteit bestaan verschillende varianten.

Arthur Koestler ontwikkelt in *Janus: a summing up* (1978) zijn theorie van *bisociation*, dwz dat men een situatie bekijkt of beschrijft vanuit twee onvergelykbare referentiekaders of ervaringswerelden. Die twee worden dan in een bisociatieve relatie gebracht waarbinnen men volstrekt langs elkaar heen praat zonder dat betrokkenen dit beseffen en als storend ervaren. De lezer beseft dat wel en heeft alle reden zich te verkneukelen.

Een bekend voorbeeld is natuurlijk het gesprek tussen Mr. Pickwick en Mrs. Bardell waarin Pickwick heel omzichtig de mening van zijn hospita vraagt over het in dienst nemen van een knecht. Alleen is maar alleen, zegt Pickwick, al zegt hij te beseffen dat zijn voorstel wel enige persoonlijke consequenties heeft. Mrs. Bardell vat dit op als een huwelijksaanzoek en zoals jullie weten eindigt dit in een rechtszaak, de ‘Trial Pickwick versus Bardell’, één van de meest geliefde en lachlust opwekkende teksten uit de ‘public readings’. Die hoef ik hier niet te herhalen.

Een ander voorbeeld komt uit *Hard Times*, de scene waar ik zojuist al uit citeerde. De jonge James Harthouse, die elke carrière uit pure verveling opgeeft, ontmoet Mrs. Sparsit die er prat opgaat dat zij verwant is aan een oude, adellijke familie, de Powlers. Harthouse vraagt:

‘You are not a native, I think?’

‘No sir’, returned Mrs. Sparsit. ‘It was once my good or ill fortune, as it may be – before I became a widow – to move in a very different sphere. My husband was a Powler.’ ‘Beg you pardon really!’ said the stranger [Harthouse]. ‘Was a ...?’

Mrs. Sparsit repeated, ‘A Powler.’

‘Powler family,’ said the stranger after reflecting a few moments. Mrs. Sparsit

signified assent. The stranger seemed a bit more fatigued than before.

'You must be very much bored here?' was the inference he drew from the communication.

Mrs. Sparsit spreekt vanuit haar trotse zekerheid dat zij over hoge connecties beschikt en Harthouse kan vanuit zijn ervaring alleen maar denken aan de verveling die elke inspanning oproept.

Binnen de incongruiteit kan ook sprake zijn van *dissociatie*. Ik breng een eigen variant aan op de theorie van Koestler. Ook dan spreken of handelen twee personen uit heel verschillende referentiekaders maar hier wordt de incongruentie wel degelijk gevoeld en als storend ervaren. De dissociatie is dus ongemakkelijker en bewuster dan de bisociatie maar kan ook leiden tot onverwachte en verrassende wendingen.

Ik vond een heel fraai voorbeeld in *Dombey and Son*, waar de liefvallige maar argeloze Florence Dombey samen met haar meid Susan Nipper op bezoek gaat bij Captain Cuttle, de man met de haak. De kapitein woont op een bovenkamer bij de geduchte ruziezoeker Mrs. MacStinger. Juist als Florence en Susan aankomen, staat Mrs. MacStinger op de stoep één van haar kinderen af te rossen. Dan gaat het verder:

'I beg your pardon ma'am', said Florence, when the child had found his breath again, and was using it. 'Is this Captain Cuttle's house?'

'No,' said Mrs. MacStinger.

'Not number Nine?' asked Florence, hesitating.

'Who said it wasn't Number Nine?' said Mrs. MacStinger.

Susan Nipper instantly struck in, and begged to inquire what Mrs. MacStinger meant by that, and if she knew whom she was talking to.

Mrs. MacStinger, in retort, looked at her all over. 'What do you want with Captain Cuttle, I should wish to know?' said Mrs. MacStinger.

'Should you? Then I am sorry that you won't be satisfied,' returned Miss Nipper.

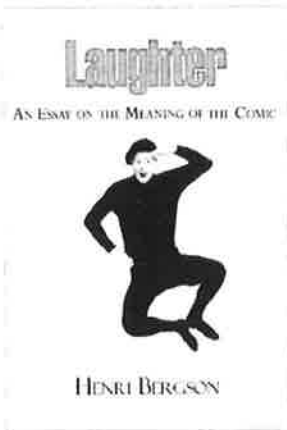
'Hush Susan! If you please!' said Florence. 'Perhaps you can have the goodness to tell us where Captain Cuttle lives, ma'am, as he don't live here.'

'Who says he don't live here?' retorted the implacable MacStinger. 'I said it wasn't Captain Cuttle's house .. it is my house – and when I let the upper floor

to Captain Cuttle, oh, I do a thankless thing, and cast pearls for swine.' (DS XXIII).

En dit alles roept ze op luide toon zodat de goede kapitein die zich schuil houdt achter een bovenraam het allemaal goed hoort. De dialoog met Florence is nog bisociatief. Florence in haar argeloosheid is absoluut niet voorbereid op de krijgshaftige Mac Stinger, maar Susan Nipper is van hetzelfde hout gesneden en die twee treden in een dissociatieve relatie, een gevecht met woorden.

Er is bij Dickens ook sprake van incongruiteit in linguïstische modes. Henri Bergson, in zijn boek *Laughter: an essay on the meaning of the comic*, (2008, oorspronkelijk 1911), noemt het typisch Engels, typisch Dickens en Thackeray, om een alledaagse of onfatsoenlijke praktijk te beschrijven in de meest respectabele of hoogdravende bewoordingen. Dickens vertelt bijvoorbeeld in een brief aan Maclise (12-3-1841) over de ziekte en dood van zijn raaf. Maar de linguïstische mode, toon en woordkeus, doen vermoeden dat het gaat over een In

Memoriam in *The Times*.

‘He behaved throughout with a decent fortitude, equanimity, and self-possession, which cannot be too much admired. I deeply regret that being in ignorance of his danger I did not attend to receive his last instructions. Something remarkable about his eyes occasioned Topping to run for the doctor at Twelve o’clock. When they returned together our friend was gone. It was the medical gentleman who informed me of his decease. He did it with great caution and delicacy ..., but the shock was very great notwithstanding.’

Deze taal verwacht je niet bij de dood van een huisdier. Het kan ook andersom, dwz dat straattaal, of te wel een lagere linguïstische mode, wordt gebezigd voor deftige of hoogstaande aangelegenheden; of dat weinig geschoolde mensen uiting proberen te geven aan hun meest tedere gevoelens in hooggestemde bewoordingen. De afstand tussen aspiratie en feitelijke realisatie werkt dan komiek. Denk aan de brief die Sam Weller op Valentijns dag probeert te

schrijven aan zijn liefje (*Pickwick Papers* hoofdstuk XXXIII).

Opvallend is dat in de meeste Nederlandse vertalingen dat effect wordt afgezwakt, omdat men de eenvoudige Sam Weller geen dialect maar keurig Nederlands laat spreken. Niet alleen de bekende Mensing uit de 19^e eeuw doet dat, maar ook Godfried Bomans in zijn vertaling van de *Pickwick Papers*. Sarah Degreef in ons boek *Dickens in de Lage Landen* (2012) spreekt van taalregisters. Zij maakt een vergelijking tussen de gebruikte taalregisters in verschillende Nederlandse vertalingen van *Great Expectations*. De verdienste van Dabekaussen en Maters (2001) is, zo laat zij zien, dat in hun vertaling de straattaal of dialect blijven gehandhaafd. Dat laat het verschil in sociale klasse sterker uitkomen, iets wat in de 19^e eeuw nog heel belangrijk was. Denk aan de conversatie tussen 'Joe the blacksmith' en Miss Havisham bijvoorbeeld.

De eerder aangehaalde Berson schrijft dat '*laughing degrades*'. Als Sam Weller probeert zo'n deftige brief te schrijven is dat komiek. Maar die lach lijkt neerbuigend en de afstand tussen lachen en uitlachen is niet groot. Er zijn bij Dickens veel van die scènes waarin mensen met een beperkte opleiding of fysiek gebrek het middelpunt van de lachlust vormen. Maakt hij ze eigenlijk bespottelijk? Ik weet het niet zeker. Zelf zie ik die lach ook als liefdevol, omdat Dickens ons wel laat lachen om die gebreken maar dan in samenhang met duidelijke sympathie. Ik zal twee voorbeelden geven uit mijn favoriete *Dombey and Son*.

Bunsby, de gezagvoerder van de *Cautious Clara*, is eigenlijk niet helemaal in orde. Hij heeft waarschijnlijk een stuk van een mast op zijn hoofd gekregen en is als gevolg daarvan chaotisch in zijn denken en onsamenhangend in zijn spreken. Hij wordt beschreven als

'A man with one stationary eye in his mahogany face, and one revolving one, on the principle of some lighthouse.' Hij stelt zichzelf voor als "'My name is Jack Bunsby. And what I says I stands to. Whereby, why not? If so, what odds? Can any man say otherwise? No. Avast then.'"

Deze orakeltaal wordt door omstanders, met name door zijn vriend Captain Cuttle, beschouwd als een toppunt van wijsheid en Bunsby wordt met het grootste respect bejegend. Om nog iemand te noemen, Lord Feenix uit hetzelfde

boek, een aristocratische neef van de tweede Mrs. Dombey. Hij heeft waarschijnlijk door een neurologische afwijking onwillige benen en kuurt veel in Baden-Baden. Het fysieke gebrek van de goede man keert regelmatig terug. Dickens beschrijft bijvoorbeeld hoe een man uit een rijtuig stapt en niet het hek door wandelt, maar in de heg verdwijnt. Wij weten dan dat het om Lord Feenix gaat. En als zijn nicht Edith trouwt met Dombey, mag hij de bruid weggeven maar zijn onwillige benen spelen hem parten.

‘meaning to go in a straight line, but turning sideways by reason of his wilful legs, [he] gives the wrong woman to be married to this man at first – to wit, a bridesmaid of some condition, distantly connected with the family’ (*Dombey and Son* hoofdstuk XXXI).

Deze Feenix is echter een graag gezien familielid en als Mrs. Dombey haar echtgenoot ontvlucht is het Lord Feenix die haar hartelijk gastvrijheid verleent. Hij is dus niet alleen maar een voorwerp van spot, ook van waardering.

Tenslotte is er ook de *bevrijdende lach*. Malcolm Andrews (2013) haalt auteurs aan die lachen een bevrijding noemen van spanning. Er kunnen inwendig krachtige gevoelens spelen die een uitweg zoeken in een lachbui. Zo ook Freud: hij ziet lachen als de ontlading van onderdrukte psychische energie. Maar dat zegt nog niet wat die krachten of spanningen zijn. Ik wil proberen ze te benoemen. Wij hebben, net als Dickens in zijn tijd, te maken met machten om ons heen, van gezagsdragers, autoriteiten etc. Als die worden getoond in hun zelfoverschatting en beperkingen, dan geeft dat een zekere opluchting: het gaat om mensen als wij, dat geeft bevrijding. Dat vind je al bij Wim Kan met zijn liedje ‘Jelle zal wel zien’ en Bomans die in de figuur van Pa Pinkelman de minister van buitenlandse zaken betrapt terwijl hij postzegels losweekt van zijn buitenlandse brieven.

Bij Dickens worden op die manier tal van hoogwaardigheidsbekleders ontmaskerd. Denk aan de rechters in het proces Pickwick vs. Bardell, die feitelijk liggen te slapen maar als ze wakker schrikken opeens driftig schrijven alsof ze zojuist een heel belangrijk argument hebben gehoord. Denk aan Wackford Squeers die zich voordoet als hoofd van een respectabele kostschool, maar zich in feite goed laat betalen voor bewuste verwaarlozing van de

stumpers die bij hem worden gedumpt. Denk aan de ambtenaren op het ministerie, het Circumlocution Office, die zich achter een schijn van gewicht toeleggen op het vooral niet doen wat gedaan moet worden.

De mooiste in deze rij vind ik Pecksniff uit *Martin Chuzzlewit*. Pecksniff is een zelfingenomen, zalvende zedenpreker die zijn egoïsme verbergt achter een schijn van mensenliefde. Aan het begin van het boek treffen wij hem in een herberg waar – zo schrijft Dickens - hij zijn handen warmt bij het vuur met zoveel welwillendheid alsof het niet zijn eigen handen waren maar die van een ander. Hier zie je ook weer die scherpe observatie waar ik mijn analyse van Dickens' humor mee begon. Pecksniff bezoekt in die herberg een ver familielid dat niet alleen ziek maar ook vermogend is. Vooral dat laatste wekt Pecksniffs belangstelling en hij doet zijn uiterste best dat familielid behulpzaam te zijn. Het familielid, de oude Martin Chuzzlewit, kent Pecksniff echter maar al te goed en wijst hem af. Maar Pecksniff zit zwijgend naast diens bed en – in de vertaling van Mensing- :

‘zijn ogen voor alle uitwendige zaken sluitende, hield hij een beschouwing van het inwendige zijner borst. Dat deze beschouwing hem rijkelijk voor zijn mocite beloonde en een verrukkend tafereel aanbod, was duidelijk uit de uitdrukking van zijn gelaat.’ Als Pecksniff uiteindelijk de kamer uitgaat, vervolgt Dickens ‘Zijn gelaat tekende aandoening, maar zijn tred was vast. Aan menselijke zwakheid onderhevig, werd hij door zijn geweten ondersteund.’ (*Martin Chuzzlewit* hoofdstuk III)

Uiteindelijk slaagt Pecksniff niet in zijn opzet en wordt hij zelf opgelicht. Het doet ons mateloos goed, als zedeprekers of volksofvoeders worden ontmaskerd als feitelijke huichelaars en hypocrieten. Daar kunnen we om lachen, ik tenminste, en steeds als Pecksniff weer in het verhaal naar voren komt maak ik mij vrolijk. Dat is ook een soort bevrijding maar wel een bijzondere vorm.

Dickens maakt mij vrolijk vanwege zijn scherpe observatie ('the Dickensian eye'), zijn vergelijkingen en verschillende vormen van incongruiteit. Veel humor klinkt ook door in zijn kritiek op de wereld van macht en gezag. Dat had alles te maken met zijn hervormersmentaliteit in politiek, rechtspraak en

economie. Dickens mikte niet op een omverwerping van bestaande structuren, maar op innerlijke ommekeer, zoals bij Scrooge. Dat moest door een hernieuwd zelfinzicht. De hoger geplaatsten moesten om zichzelf kunnen lachen en relativeren, lager geplaatsten moesten inzien dat macht en gezag menselijke gebreken vertoonden en vatbaar waren voor vernieuwing. Moraal en regels van fatsoen die vernieuwing in de weg stonden en mensen aan hun plaats geketend hielden werden doorgeprikt en als belemmeringen ondermijnd. Humor was dus doel en middel beide, inderdaad, humor was ‘the leading quality of his work.’

Cornélie Noordwal: een vergeten schrijfster met Dickensiaanse trekjes

door Wim Tigges

Inleiding

Dat het werk van Charles Dickens niet zonder invloed is geweest op de realistische romankunst in Nederland rond 1900 is op zich geen nieuws. Tot zijn meest bekende bewonderaars en navolgers uit deze periode behoren onder meer Frederik van Eeden (1860-1932) en Frans Coenen (1866-1936).[1] Een vrijwel geheel in de vergetelheid geraakte tijdgenote is de Haagse schrijfster Cornélie Noordwal (1869-1928). Zij was in het bezit van een akte Middelbaar Engels, was zeer

belezen en niet alleen een bewonderaarster van Dickens en van George Eliot, maar ook van invloedrijke Franse realisten als Gustave Flaubert, Émile Zola en Alphonse Daudet. Als auteur van onder meer veertien “damesromans” en meisjesboeken, in het eerste kwartaal van de vorige eeuw meerdere malen en in grote oplagen herdrukt en letterlijk stukgelezen, werden haar literaire kwaliteiten over het algemeen niet erg hoog aangeslagen. Zoals Hans Pars het in zijn korte monografie over deze schrijfster formuleert: “Op enkele

uitzonderingen na werd haar werk vanaf het begin door de vooraanstaande critici neergesabeld of doodgezwegen”. [2] Dit is begrijpelijk, maar toch niet helemaal terecht. Over drie van haar meest lezenswaardige romans, Ursule Hagen (1900), Intra Nos (1902) en De winkeljuffrouw uit l’Oiseau d’Or (1903), heb ik recentelijk een beschouwing gepubliceerd. [3] In deze bijdrage wil ik mij toespitsen op wat misschien wel haar meest amusante en in meerdere opzichten door Dickens geïnspireerde roman is, De nieuwe Mevrouw Garvliet (1908). Maar eerst iets over haar bewondering voor Charles Dickens.

Noordwal en Dickens

Eén van de door Pars geciteerde uitzonderingen op de negatieve kritiek is de schrijfster Anna de Savornin Lohman. Deze publiceerde in 1905 een “geschreven portret” van Noordwal. Naar aanleiding van Intra Nos schrijft zij daarin onder meer:

“...terwijl ik niet méér verwachtte dan een alledaagsch romannetje ... ontdekte ik, met klimmende verbazing en bewondering, in Intra Nos een zéér eigenaardig, scherp-uitgesproken talent, een gave van de dingen fijngevoelig, en tegelijk humoristisch te schilderen, die mij, telkens en telkens weer, aan Dickens herinnerde! En dat deze overeenkomst met het werk van den, door ons tegenwoordig geslacht veel te weinig gelezen, Engelschman niet geheel en al zonder aanleiding was, bleek mij uit een correspondentie die ik later voerde met mejuffrouw Noordwal. Want zij sprak daarin uit een zóó vurige en oprechte bewondering voor den auteur van David Copperfield, van de Pickwick-papers [sic] enz. enz. dat het wel niet anders kan, of de lezing van zijn zóó innig door haar gewaardeerde boeken moet met vrucht hebben ingewerkt op haar eigen letterkundige scheppingen.”

Dat de Savornin Lohman Noordwal niet zag als een loutere Dickens-epigoon leidt Pars af uit het vervolg: “Haar uitgesproken oorspronkelijkheid is overal voelbaar en tastbaar. Maar zij heeft van nature iets geméén met Dickens. Zij ziet als hij ’t eigenaardige, ’t komieke van den mensch.” [4]

In haar fictie blijkt Noordwals grote waardering voor Dickens allereerst uit enkele rechtstreekse verwijzingen. Zo stelt in Ursule Hagen de mannelijke hoofdpersoon, Louis Warde, zich een onbestaanbaar saaie wereld voor “met dameskransjes waar geen kwaad wordt gesproken; ambachtsmensen die zonnige, tevredene doctors in de letteren en ingenieurs zijn; straatjongens, die niets zeggen dan ‘pruimpjes’ en ‘prismas’ en altijd schoone zakdoeken bij zich hebben;...” — een duidelijke verwijzing naar de “prunes and prisms” van Mrs General uit het tweede deel van Little Dorrit. En in Intra Nos is er sprake van “potsierlijkheden uit romans van Dickens”, refererend aan scènes uit Martin Chuzzlewit en Nicholas Nickleby: de zusjes Phil (schrijfster in de dop) en Ro (onderwijzeres) Wybrandts vermaken zich over hun nogal rigide en toberige oudste broer en gezinshoofd Richard, die “precies zou doen als Augustus Moddle den eersten dag van zijn verloving. Dan zou hij de handen voor zijn gezicht slaan, en zeggen: ‘O welk een rampzálige dag is dit voor mij geweest! O welk een ontzettende dag!’ En naderhand zou hij zijn meisje, net als Moddle, afschrijven, op de boot naar een ver land en beginnen met: ‘Zwaar beleedigde juffer! Onder het woest gehuil der matrozen’ enz.” Phil is ook “zeer getroffen dat juffrouw Pecksniff tot haar ongelukkigen aanstaande zei: ‘Augustus, lieve jongen, ga eens hooren hoeveel dit notenhouten ameublement kost’”, en dit wordt een gevleugelde uitspraak tussen haar en haar eigen “aanstaande”, de letterkundige Olivier Bronner. Richard herinnert zich intussen hoe zijn zusters, “wanneer hij maar eens ernstig wilde optreden ... altijd wél van jongs af aan zeer bijziende” waren geweest, maar net als “de trouwlustige oude mevrouw Nickleby” meenden “zoo hun oogen haar niet bedrogen, waarlijk wéér een komkommer in den tuin te zien liggen”. [5]

Om met betrekking tot Noordwals oeuvre het predikaat “Dickensiaans” met enig recht te kunnen toepassen, moeten we natuurlijk in wat meer detail ingaan op de aard van haar werk. Voor vrijwel al haar romans, of ze nu primair geschreven zijn voor jonge meisjes of voor een meer volwassen, zij het wel altijd voornamelijk een vrouwelijk, publiek, geldt in de eerste plaats dat ze getuigen van een grote sociale betrokkenheid. [6] Bovendien staat bij Noordwal, net als bij Dickens, vooral het belang van het gezin als maatschappelijke,

idealiter als solidaire eenheid voorop. Vrijwel al haar hoofdpersonen zijn jonge meisjes, dikwijls uit de middenstand maar maatschappelijk en economisch omlaaggefallen en verplicht tot naar hun beleving soms vernederende arbeid als dienstmeisje, winkeljuffrouw, boekhoudster of onderwijzeres. Werkende vrouwen uit de arbeidersklasse, zoals meiden of naaisters, spelen vaak een komische maar niet onbelangrijke bijrol.

Ook heeft zij veel aandacht voor de wereld van het kind, vooral waar het gaat om verweesde, misdeelde of verwaarloosde kinderen. Meer nog dan bij Dickens het geval is, maar duidelijk geïnspireerd door diens werk, toont Noordwal ons bij tijd en wijle de wereld gezien vanuit het jonge, soms naïeve, soms juist vroegrijpe kind, vaak jongere broertjes of zusjes van de hoofdpersoon.

In haar beste werk wisselt zij bovendien gedetailleerde, vaak geestige, soms navrante, en een enkele keer wat geforceerd plechtstatige of ook poëtische beschrijvingen van interieurs van huizen en winkels, en van stadstaferelen van Amsterdam, haar latere woonplaats Parijs (in haar laatste twee romans, het meer serieuze *Mademoiselle de Chavise* uit 1915 en *In de Rue Blanche* uit 1920), maar vooral van haar geboorteplaats, en tot 1908 haar woonplaats, Den Haag, af met na ruim een eeuw nog steeds buitengewoon vlot overkomende dialogen. Net als Dickens schreef zij niet alleen romans en maatschappijkritische essays, maar ook enkele blijspelen. Sommige van haar vroege romans (bijvoorbeeld *Kleine Trees* uit 1895 en *Freule Edith* uit 1896) doen qua thematiek en in hun vrij simpele uitwerking, met veel vlotte dialogen en een geforceerd “happy end”, waarin alle problemen en misverstanden als sneeuw voor de zon verdwijnen, vermoeden dat zij deze verhalen als het ware eerder “opgevoerd” dan stil gelezen voor ogen zag.

Noordwals secundaire personages zijn, indien volwassen, vaak nogal karikaturaal gepresenteerd, en ook hierin doet zij aan Dickens denken. Dit geldt onder meer voor sommige vertegenwoordigers uit de “betere stand” die vaak naar voren komen als overdreven neerbuigend en kleingeestig, maar ook voor al te “geleerde” huisvrienden, voor “commensalen” met hun curieuze hebbelijkheden, voor overdreven gediensig winkelpersoneel of bijdehante dienstmeiden. Noordwal is een meesteres in de saillante weergave van zowel typisch Haagse “kale kak” als van mondige volkstypes. Hierin ligt, evenals bij

Dickens, veel van haar humor besloten.

In een enkel, niet onbelangrijk opzicht verschilt Noordwal van Dickens. Ik doel hier niet op het tijdsverschil, en ook niet op het feit dat Noordwal als vrouwelijke auteur, intussen ook mede beïnvloed door het Naturalisme, en door nieuwe maatschappelijke stromingen als het socialisme en het feminisme, in veel sterkere mate dan haar voorganger kritisch blijkt geeft van standsbesef en van de ondergeschikte rol van de vrouw. Overigens was Noordwal zelf in strikte zin noch socialiste, noch feministe. Maar wat haar werk uiteindelijk, en zoals inmiddels duidelijk moge zijn tenminste deels ten onrechte, in de vergeethoek heeft doen belanden, is dat haar intriges in het algemeen wel erg conventioneel en simplistisch zijn. Dat de jonge gelieven elkaar ten langen leste en na de nodige of onnodige tegenslagen krijgen komt ook bij Dickens wel veelvuldig aan de orde, maar zo'n romantisch "plot" wordt door hem ingebed in een veel complexer geheel van "subplots", veel maatschappelijke satire en mysterieuze verwickelingen. Noordwal houdt het veel eenvoudiger, en behalve in de drie al eerder genoemde romans en in *De nieuwe Mevrouw Garvliet* is er in haar boeken meestal sprake van onwaarschijnlijk snelle karakterwisselingen en een nogal onevenwichtige weergave van betekenisvolle details. Wat dit betreft slaat de door Pars geciteerde Vlaamse criticus Marten Rudelsheim de spijker inderdaad op de kop:

"Soms maakt zij den lezer kregel door de onwaarschijnlijkheid, de onmogelijkheid, de flauwiteit van haar voorstellingen en opmerkingen, en onmiddellijk daarna zal zij hem treffen door een innig tooneeltje, een goed afgekeken tefereeltje, een uitstekend getypeerd personage; er is soms zooveel teederheid in haar boeken, dat men het o zoo bejammert dat deze talentvolle schrijfster niet wat meer zelfkritiek oefent." Rudelsheim verwijt Noordwal vooral een gebrek aan "kunstevenwicht". Maar ook hij ziet in "haar vermogen om naast de nare kant van het leven ook de vrolijke en grappige dingen op te merken" een overeenkomst met Dickens.[7]

Hoewel zij alleszins in staat is om de psychologie en de levensstijl van haar personages overtuigend, en zowel geestig als ontroerend, over het voetlicht te brengen, mist Noordwal in de meeste van haar boeken toch precies dat

evenwicht en ook die diepgang, gedrevenheid, symboliek en sprookjesachtige allure die Dickens zo kenmerken. Evenals Dickens schreef Noordwal voor een groot publiek, en zij deed dit met flair maar zonder al te grote literair-esthetische pretenties.[8]

De nieuwe Mevrouw Garvliet — het verhaal

De intrige van De nieuwe Mevrouw Garvliet, Noordwals tiende roman, is echter wel degelijk evenwichtig en overtuigend uitgewerkt. Mr Gustaaf van Bekker Garvliet, een aantrekkelijke jonge Haagse weduwnaar van goeden huize, zoekt een geschikte moeder voor zijn driejarig zoontje Floris, liefkozend door iedereen, inclusief de verteller, ‘de poelek’ genoemd. Garvliet is dol op zijn kind en besteedt minstens evenveel liefdevolle aandacht aan hem als de meid Saar aan wier zorgen hij is toevertrouwd. Zijn eerste huwelijk, met de mooie maar leeghoofdige, koele en mondaine Victorine Luite, was geen succes. Haar “mooie laag-uitgesneden japonnen werden tenslotte haar dood”.[9]: zij vatte kou, liep een longziekte op en overleed op afstand van haar echtgenoot in het chique Davos.

Garvliet heeft inmiddels een flinke hekel gekregen aan zijn tamelijk disfunctionele schoonfamilie. Deze bestaat uit zijn zuinige, dikwijls ongeneerd driftig bulderende schoonvader, de “geneesheer in ruste” en fanaat tuinierende Floris Luite; diens benepen nicht èn echtgenote Henriët Luite; de doorgeslagen geëmancipeerde en in onflatteuze reformjaponnen geklede oudste dochter Laura, gehuwd met een classicus, de braaf-sullige Eugenius (“Niek”) Martorius; de labiele en snibbige derde dochter Anna, die “doodelijk” maar volstrekt hopeloos verliefd is op Garvliet en door haar ouders in diens richting geduwd blijft worden; en de ongezeglijke scholieren Alphonse en Jeanne.

De Martoriussen, die wel enige gelijkenis vertonen met de Jellybys uit Bleak House, hebben drie jonge kinderen, die vanwege Laura’s fanatieke vegetarisme sterk ondervoed zijn. Het meisje, Agaatje, komt hierdoor aan het einde van de roman zelfs op acht-en-een-half-jarige leeftijd te overlijden. Verder zijn er nog de lompe, stijfkoppige en bedillerige nicht Clara Luite, evenals Betsy Trotwood uit David Copperfield een “verklaarde vijandin van het gansche mannelijke

geslacht” (p. 62), en die zich bazig ontfermt over weer een ander nichtje, het indische onderwijzeresje Béatrice van Haren. Ook Béatrice is verliefd op Garvliet, maar die vindt haar aanvankelijk niet aantrekkelijk, ook al is ze dol op kinderen, en met name op de poelek, die haar bij de eerste kennismaking, in de stoomtrein van Den Haag naar Zutphen, waar de Luites wonen, al heel lief vindt.

Tijdens een uitvoerig beschreven logeerpartij bij de Luites doet Garvliet Béatrice toch een huwelijksaanzoek, maar deze past er voor om niet uit liefde maar alleen als “onbetaalde kinderjuffrouw” te worden gevraagd, en wijst hem af, ook al blijft zij met een onvoldaan gevoel achter. Garvliet, die een nogal hoge dunk van zichzelf heeft, is uitermate gepikeerd. Maar als haar moeder, bij wie zij alleen inwoont, komt te overlijden, zij in een onplezierig Haags pension komt te wonen en uiteindelijk haar baantje als onderwijzeres moet opgeven, accepteert Béatrice (door de poelek, die in de nabrabbelfase verkeert, “Bêtise” genoemd) een tweede “liefdeloos” aanzoek, echter onder de voorwaarde dat er geen enkel lichamelijk contact zal plaatsvinden. Garvliet gaat hiermee accoord, maar eenmaal getrouwd gaat hij haar, mede voortdurend berispt en aangespoord door zijn onconventionele maar wereldwijzere studievriend Fred van de Corve (“zonder nonsens zijn alle huwelijken ondraaglijk”, p. 265), geleidelijk aan steeds aantrekkelijker vinden. Béatrice leert hem haar niet alleen te begeren maar ook lief te hebben. Zo groeien de twee steeds meer naar elkaar toe, tot zij tenslotte met Florisje een in alle opzichten liefdevol gezinnetje vormen. En Anna gaat inwonen bij nicht Clara, wier fortuin zij nu hoopt te erven zolang zij ongehuwd blijft...

Aldus samengevat zijn, althans waar het de intrige, de thematiek en het “personeel” van deze roman betreft, zowel de overeenkomsten als de verschillen met een Dickensroman al wel enigszins af te leiden. Ter illustratie van wat in het werk van Noordwal het meest doet denken aan Dickens, vooral ook aangaande stilistische overeenkomsten en verschillen, laat ik hier enkele passages de revue passeren.

Het kind

De kleine Floris wordt in het eerste hoofdstuk, dat zich afspeelt in een treincoupé op weg naar de verjaarsvisite bij zijn grootvader in Zutphen, met als medepassagiers vader Garvliet, nicht Clara, Béatrice, en nog vier andere volwassen reizigers, als volgt beschreven:

“... bij die zeven wétenden, zit in volslagen onwctendheid en zonder één greintje wereldwijsheid in zijn bloote bolletje de poelek, in witte roodgekraagde matrozenjurk, de haren springend blond langs zijn wangen, zijn oogen grootblauw en verwonderd, zijn stevige ronde kuitjes luchtig rozig naakt uit helroode sokrandjes boven bruin leeren laarsjes, een pop, een levende beweeglijke pop tusschen al die vroede rust. En Béatrice ziet in hem 't raspaardje, 't welverzorgde kind van goeden huize, met iets aangeboren aanvallig voornaams in de zich in volle onschuld gevende trekjes. Droefheid vult 's poeleks ziel. O treintje en bruine beertje! Saar heeft herinneringen in hem doen opleven, óók van 'de heusse lootetief!' die Saar altijd laat piepen, welke hem te machtig worden. O zijn beertje dat zoo héérlijk kan brullen, als alleen een bruine beer en Saar doen kunnen. Tranen wellen in zijn kijkers, zijn onderlip hangt uit, een vaan gelijk. 'Ebbe treintie en beertie, pappa! Ebbel' Garvliet verwenscht innerlijk de booze Saar, die hem nu misschien wel van den Haag tot Utrecht een huilend kind bezorgt. Want het is een eigenschap des poeleks, dat hij, als een doordrijvend kamerlid, niet spoedig afstapt van een eens op het tapijt gebracht onderwerp.” (p. 12)

Als Béatrice na de dood van haar moeder wat hersteld is gaat Garvliet met Florisje bij haar op bezoek. Het jongetje mengt zich enigszins genant in hun voorzichtige conversatie over ditjes en datjes:

“Heb jij geen kindje?” vroeg hij, want hij was gewend aan kleine zoontjes en dochtertjes in de huizen waar hij kwam.

“Nee,” zei Béatrice, hoofdschuddend.

“Waaróm niet?” zong hij.

“Ik kon geen kindje naar mijn zin koopen.”

“Moet je nog 's gaan kóópe,” gaf hij kweelend raad.

“Ja, hoor, kleine snoes.”

“En wil póélek mee spéle . . . . Als . . . . als . . . . poelek . . . . hier . . . . wéér is, heb jij 't dan gekóópt?”

“Toen ik den laatsten keer in den winkel kwam, waren er allemaal stoute kindjes en niet één lief, zooals poeleke. En Bêtise houdt niets van stoute kindjes, ja?”

Poelek peinsde over dit feit, en zag de kamer rond.

“Heb jij geen mán?”

“Ook al niet.”

“Tante Laua wél.”

“Ja, oom Niek, goeie oom, hou je veel van, hè?”

“Jjja . . . tante Laua nniét . . . .” rilde hij. “Waaróm heb jij geen man . . . .”

“Moeilijke vraag, juffrouw van Haren?” plaagde Garvliet.

“Nu zullen we 't karretje weer eens laten rijden, ja?” vroeg zij. Maar jawel, de poelek klemde zich aan het eens gekozen onderwerp vast. (p. 177-78)

Minstens evenzeer als Dickens toont de schrijfster ons hier en ook elders haar inlevingsvermogen in de wereld van het kind, en in het laatste voorbeeld ook in de goede omgang van volwassenen met het kind, dat hen uiteindelijk tot elkaar zal brengen.

Niet alle kinderen zijn zo gelukkig. Als Fred van de Corve vóór de feestmaaltijd ter gelegenheid van opa Luites verjaardag aan het dan zevenjarige en door haar moeder alleen met uit Den Haag meegebrachte grauwe erwten en bonen gevoede Agaatje Martorius vraagt of ze van gevogelte houdt, pruilt het kind: “We krijgen toch niks ... en ú mag alles eten. Als wij groot zijn, Arnoldje en ik, loopen wij van ma weg en eten ook alles. Arnoldje zegt, in kaaswinkels en taartjeswinkels. Maar u mag nooit iets zeggen vóór we groot zijn” (p. 62). Voor wie de tragische afloop kent is dit natuurlijk ook een wrang-ironische passage.

De volwassenen

Niet alleen de verteller komt aan het woord. Laura, die lezingen geeft en artikelen schrijft over vivisectie en vrouwenkiesrecht, en niet alleen dweept met

moderne dichters uit De Gids,[10] maar ook zelf aan dichten doet, wordt door haar zwager als volgt getypeerd: “Ze heeft ’t over haar onbegrepen zieleleven, en de miskenning van ’r gelijken en over de braafheid van bedelaars en de properheid in smidshuishoudens, en over Dante. En ze ijvert nóg sterk voor dierenbescherming, antivivisectie, en wat dies meer zij, dus bezingt ze honden, die ergens opgesloten zijn en janken, overleden kalfskoppen, den dood van gele vlinders door kamfer . . . en getrepaneerde konijnen . . .” (p. 50). “Papa is verschrikkelijk. O, ik kan in’t geheel niet tegen papa”, zegt zij “verwend zuchtend” nadat haar vader haar tijdens haar voordracht heeft geschoffeerd, en de verteller voegt hier nog aan toe: “als klaagde zij over tocht” (p. 107). “Haar verstrooidheid”, lezen we wat verderop, “vloeiende voort uit genialiteit. Hoe dikwijls bood zij iemand niet één ulevel aan uit een trommeltje vol, hetwelk zij dan dadelijk in de kast zette die zij goed afsloot, als bevreesd voor inbraak van haar gast” (p. 148). Haar impulsieve vader trekt haar dan wel het presenteertrommeltje uit de hand en gaat zelf rond, zodat zijn kleinkinderen tenminste nog wat snoep krijgen.

Ook nicht Clara komt er in de beschrijvingen van haar persoon Dickensiaans bekaaid van af:

“Háár gansche leven was een oorlog tegen al wat besmetten kon, tegen bacteriën kortom. Reden waarom zij altijd twee vingers reikte aan onbekenden die haar de hand toestaken; waarom zij, van het óógenblik dat zij begreep wát een bacil was, nóóit had willen kussen; waarom zij nimmer katten of honden aaide; van hotel-diners vies was; haarverfjes verafschuwde; nimmer paars- of groengekleurde bonbons at; van een wandeling terugkomend, den stootkant harer rokken aan een duchtige borstelkuur onderwierp. Zij begreep maar niet: waarom men bij den aanvang der schepping niet het bestaan van bacteriën had voorkomen, en aldus het besmettingsgevaar met het zich daaraan huwend vernietigingsproces ontweken was. Wat geld aan dokters, wat lijden en verdriet had dit toch bespaard. Prévenir vaut mieux que guérir, was en bleef haar leus. Neen, zij had ’t anders ingesteld” (p. 19-20)

Na het doen van één van haar apodictische uitspraken “klapte zij haar bovenlip,

ingetrokken rood boordje aan de bollende ruimte onder haar neus, vast op haar onderlip, of zij haar beurs toeklapte na 't geven van een footje" (18). Die vergelijking, net als die van de poelek met het "doordrijvend kamerlid", zou van Dickens afkomstig kunnen zijn.

Ten aanzien van Clara's vader, wijlen kolonel Luite, vernemen we het volgende:

"... peinzend nam zij [Clara] den plumeau, en liet den blauwen vederbos zachtens gaan over het glazen schrijntje dat behoedde de ridderorden van wijlen haar papa; hem geschonken door gulle vorsten van aan beschaving doende landen. Olifanten had hij gehad, verlossers, zonnen, sterren, leeuwen, adelaars. Niemand had ooit recht geweten waarvoor nicht Clara's papa deze eereblijken bekomen had, behalve zijn hem liefhebbende familie en bange vrienden. Deze alleen begrepen wáárom 'het vaderland in kolonel Luite een edelen zoon had verloren.' Iemand van zijn kennis had dit gezegd in den gemeenteraad, terwijl alle leden stonden, zoodat de stad het voor altijd wist. Zulke woorden gingen niet verloren. 'Tot de Tweede Kamer,' betreurde nicht Clara, 'scheen het, jammer genoeg, niet doorgedrongen. Misschien was het te veel van de leden gevegd. Maar over hoeveel onbeduidende dingen hadden zij het niet uren en uren, dan konden zij toch waarlijk wel over papa hebben gesproken" (p. 95).

De stijl

Net als Dickens weet Noordwal de uitspraken van haar volkse personages zodanig weer te geven dat men ze als het ware hóórt spreken. Als Garvliets dienstbode Saar het "dagmeisje" op de hoogte stelt van diens aanstaande tweede huwelijk, springt het kind letterlijk een gat in de lucht, want, zo oppert ze in herkenbaar plat-Haags: "Ik wil ook wel der is 'en ander gezich zien dan jouw gezicht, ... en wie weet of ik niet wat lekkers op me brood krijg, elleke dag. Moeder zegt: jonge mevrouwe benne gewoonlijk rejaal, ze wete zoo niet van geld. Jij bent geen mevrouw, maar je heb me al de heele week kemijnde kaas op m'n brood gegeven. Daar krijg 'n mensch ook genoeg van, hóór!" (p. 228)

Een typisch Dickensiaanse humoristische techniek is de vereenzelving van mensen met levenloze dingen en omgekeerd. Zo ziet Garvliet in de “allerzonderlingst gemeubileerde” logeerkamer ten huize Luite dit gezin als volgt weerspiegeld:

“Waarachtig, deze kamer in haar samenraapselachtigheid, leek een soort afschaduwing van 't geestelijk wezen der familie Luite. Dat nijldige geel: 't vooruitstrevend gedeelte Laura, Jeanne, Alphonse; 't half ouderwetsche wat je hier vond in waschstellen, gordijnen en gehaakte beddekleedjes, was schoonmama, en al wat sentimenteel, zoetelijk en eigenwijs aandeed, die plaatjes aan den muur, die lieve beeldjes op den schoorsteen en 't lieve klokje kon Anna heeten. Terwijl de dokter wel zoo iets bleek als lompe degelijke tafel, sinds drie kwart eeuw haar hout dapper verwerend tegen 't gebit van vader tijd. Die tafel stond daar tusschen de nieuwere meubels alleen, vond Garvliet een hecht overblijfsel uit lang vervlogen dagen, en zoo stond de dokter ook in zijn gezin alléén; een eenling; een vaste tusschen veel wankels, dat volgens hem weer verdwijnen zou, als 't was gekomen.” (p. 51-52)

De treurigheid van sommige Haagse pensions anno 1908 wordt door Noordwal als volgt beschreven:

“... bij de meesten, hoewel zij zestig tot zeventig gulden's maands eischten voor twee kleine tweede-verdieping-vertrekken, zag het er uit, alsof de deurwaarder zoo dadelijk den boel op zou komen schrijven. Oogenschijnlijk heerschte er zekere weelde, doch deze weelde bleek steeds, van nabij gezien, een tweede- of derde-hands. Pluchen en fluweelen zittingen waren op hun beurt pensions voor motten, porcelein op schoorsteen en consoles was gelijmd, kristal doorbarsten, verguldsel bladderde af, liet het naakte hout zien; terwijl kanten en gazen gordijnen dikwijls in hun mazen hielden doode vliegen, doode torren of fijngeknepen glazenmakers, en aldus bepaald insectenkerkhofjes waren geworden; zeer zeker belangwekkend voor den entomoloog, maar weerzinwekkend voor Béatrice, die hevig ging twijfelen aan de zindelijkheid der eigenaars van dit moois.” (p. 198)

Dickens is veel bekritiseerd om zijn al te larmoyante sterfscènes, zoals die van Little Nell in *The Old Curiosity Shop*. Noordwal is wat dit betreft wat evenwichtiger:

“Wat ging er heen? Niets dan een klein mager Agaatje, een leelijk kindje, door de eigen moeder te streng behandeld, door andere moeders met opgetrokken neus aangekeken.

Een klein mager Agaatje ging heen; een heel klein hartje, dat zoo dikwijls vergeefs had geroepen, zou er minder kloppen op aarde; een heel klein zieltje, zoo dikwijls in opstand, zou eindelijk tot vrede komen, ging geheel stil worden. De koorts had haar werk gedaan op den achtsten dag; toog heen, en liet Agaatje daar blank in de eeuwige rust, en mooier dan bij haar leven, in vriendelijk afscheid.

Een arm, klein, mager Agaatje zweeg voor altijd.

...

Martorius bleef trouw bij zijn doode kleintje, nadat Laura bezwijmd was weggedragen. Agaatjes laatste blik op haar moeder was een van vrees en tegenzin geweest” (p. 290-91).

Besluit

Dat Noordwal zich voor wat betreft haar schrijfstijl evenzeer heeft laten inspireren door de Franse realisten als door Dickens is onmiskenbaar. Meer dan Dickens psychologiseert zij, bijvoorbeeld in de vorm van uitvoerige vrije indirecte rede, in flashbacks, en zelfs af en toe in monologue intérieur.[11] Deze effecten treft men bij Dickens niet of nauwelijks aan. Het meest “Dickensiaans” bij Noordwal zijn haar uitbundige vergelijkingen, haar komische scènes, haar betrokkenheid bij en waardering voor de wereld van de werkende klasse en vooral van het jonge kind, het “doorprikken” ook van hautain en “onchristelijk” gedrag van mensen die zich laten voorstaan op hun maatschappelijke positie, hun opvoeding, of hun ontwikkeling. De bemiddelde nicht Clara uit *De nieuwe Mevrouw Garvliet* weet heel precies “hoe het hoort”, maar haar gedrag is zelden anders dan onaangenaam.

Het is spijtig dat de romans van Cornélie Noordwal, waarvan na de Tweede Wereldoorlog alleen *De winkeljuffrouw*, in 1977 en enigszins bekort, is heruitgegeven,[12] nog slechts tweedehands of in bibliotheken zijn te vinden. Voor wie houdt van Dickens' soort van humor en voor wie het alledaagse Hollandse familieleven van omstreeks 1900 beeldend zou willen herbeleven zijn Noordwals beste romans alleszins de moeite van het opsnorren waard.

Noten

1. Zie bijv. G. van Suchtelen, "Dickens vergezelt van Eeden", *The Dutch Dickensian* vol. XV, dec. 1994, no. 24, p. 36-39, en Coenens Charles Dickens en de romantiek (1911).
2. Hans Pars, "Veel gelezen, weinig geprezen", *Uitgelezen boeken: katern voor boekverkopers en boekenkopers*, jaarg. 9, nr 1, okt. 2002, p. 1-45: 21; dit katern bevat ook o.m. een bibliografie van de hand van Louis Putman (p. 48-53).
3. Wim Tigges, "'Bespottelijk toch, die maatschappij': De tragi-komische Haagse romans van Cornélie Noordwal", *Nieuw Letterkundig Magazijn: Uitgave van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde* jaarg. XXXII, nr 1, mei 2014, p. 1-9.
4. Citaten als in Hans Pars, "Veel gelezen, weinig geprezen", p. 22.
5. Cornélie Noordwal, *Ursule Hagen*, Amsterdam: Cohen Zonen, 4e druk (1905), deel I, hoofdstuk 15, p. 146; *Intra Nos*, Utrecht: A.W. Bruna & Zoon, 4e druk (1910), hoofdstuk 18, p. 276.
6. Zie over Noordwal als maatschappelijk bewuste schrijfster Hans Pars, "Veel gelezen, weinig geprezen", p. 24-28.
7. Geciteerd door Hans Pars uit *Den Gulden Winckel* van juni 1906; zie "Veel gelezen, weinig geprezen", p. 21-22, 28.
8. Aan Frederik van Eeden ontleende Noordwal het adagium: "Voor alles moet een artiest een goed mensch zijn". Als Nederlandse schrijfster zette zij zich af tegen de stijl van Louis Couperus en van Marcellus Emants; daarentegen bewonderde zij Frans Coenen, Herman Robbers en Willem Elsschot (Hans Pars, "Veel gelezen, weinig geprezen", p. 11, 17-18). Louis Putman, "Cornélie Noordwal en de (haar) spreektaal", in hetzelfde katern, p. 46, citeert een brief

aan uitgeverij A.W. Sijthoff te Leiden uit ca. januari 1894, waarin Noordwal o.m. stelt: "Het is mijn grootste ideaal om boeken en verhalen te schrijven die de gezonde werkelijkheid, de frissche levendige realiteit krachtig en verkwikkend als een zeebries, volkomen zuiver weergeven." Zij was dus meer dan Dickens in dit opzicht een post-romanticus.

9. Cornélie Noordwal, *De nieuwe Mevrouw Garvliet*, Utrecht: A.W. Bruna & Zoon's Uitgevers-mij., 4e druk, 1925, p. 115; verdere pagina-verwijzingen, tussen haakjes in de hoofdtekst, zijn naar deze uitgave.

10. Na het verjaarsdiner draagt Laura Martorius een gedicht voor van volgens haar "de grootste moderne Nederlandse dichter" (p. 71). Hierbij wordt zij voortdurend door haar vader onderbroken met belachelijk commentaar. Het gaat hier om de cyclus "Aan haar" van Carel Scharten (1878-1950), gepubliceerd in *De Gids* van 1905. Onder meer om deze kennelijk onheus zo niet dom gevonden aanval op "de malligheid van veel moderne poëzie" werd zij door de recensent van *De Oprechte Haarlemsche Courant* van 20 september 1908 afgekraakt. Overigens was met name de criticus M.G. van Loghem, die *De nieuwe Mevrouw Garvliet* recenseerde in het tijdschrift *Nederland* van oktober 1908, helemaal niet te spreken over Noordwals beschrijvingen van haar personages, die hij "onrechtvaardig", want veel te karikaturaal vond: "de familie van Garvliets eerste vrouw is wel de vulgairste bende die men schilderen kan, hij zelf een ploert, het meisje [doelend op Béatrice] een zeurtje; zij zijn de onbevoegde dragers van het teedere conflict, dat buiten hen om schijnt opgezet." Zoals Pars hier terecht aan toevoegt: "over humor valt te twisten" (Hans Pars, "Veel gelezen, weinig geprezen", p. 40-41).

11. Dit laatste bijvoorbeeld aan het begin van hoofdstuk 18, p. 226.

12. Cornélie Noordwal, *De winkeljuffrouw*, red. Wim Zaal, Amsterdam: P.N. van Kampen & Zoon en Antwerpen: Standaarduitgeverij, 1977, met kort nawoord door Wim Zaal. Hans Pars noemt deze roman "onmiskkenbaar het meest maatschappelijke werk dat Cornélie Noordwal schreef", en herkent er ook veel autobiografische elementen in ("Veel gelezen, weinig geprezen", p. 24, 36).

In de traditie van zijn bet-bet-oudtante Elizabeth Bekker (Betje Wolff) werkt historicus en schrijver Kees Klok aan een boek met brieven gericht aan zijn in 2007 overleden vrouw Stella Timonidou. Het boek, getiteld Het is er niet van gekomen. Vijftig brieven aan Stella, wordt te zijner tijd uitgebracht bij uitgeverij Liverse. Stella was lid van onze Haarlem Branch. Omdat dat feit en ook Dickens in deze brief ter sprake komen, nemen wij hem hier op als voorpublicatie uit het boek.

Lieve Stella,

Ik ben net terug van het Mediacentrum van RTV-Dordt, dat sinds enige tijd bij het Da Vinci College zit, op het Leerpark. Even op de fiets heen en terug, tussen de buien door. Een vraaggesprekje voor het nieuwe televisieprogramma dat ze gaan maken over FC Dordrecht. Ik zit in een panel, samen met Jan van Nieuwenhoven, Wilko Peenstra en Peter Kuiters, dat na iedere thuiswedstrijd commentaar geeft op het spel. Niet met zijn vieren, maar steeds twee aan twee. Morgenavond bijt ik met Wilko het spits af, na de wedstrijd tegen PEC Zwolle. Een heel andere tak van sport dan in onze eerste jaren, toen wij ons tijdens de zomers in Griekenland voornamelijk bezighielden met klassieke atletiek. Jij als jurylid bij de Griekse atletiekbond en ik, als er internationale toernooien waren, zoals de Europese kampioenschappen voor de jeugd, als tolk. Tijdens die kampioenschappen tolkte ik voornamelijk voor het Engelse team, waaraan ik nog een stropdas heb overgehouden. Hij moet ergens in de kast hangen. Ik heb hem één of twee keer gedragen, geloof ik, want ik heb een gezonde hekel aan stropdassen. Als er iets om mijn nek moet, dan nog liever een kikker. Ik vind zo'n propellertje wel iets hebben. Heel vroeger droeg ik er weleens eentje voor de klas. Kwam ik aan in spijkerbroek, flodderjasje, baard, lang haar en dan dat ding. Ik had er een met een elastiekje. In een balorige bui zette ik die weleens op mijn kop, met dat elastiekje onder mijn kin. Dan lag zo'n brugklas in een deuk. Het mooist was natuurlijk als er net op dat ogenblik een collega binnenkwam, niet een die even gek was als ik, maar zo'n oude baas van boven de vijfenveertig die niet meer met zijn tijd mee kon en de hele dag liep te zuchten over 'de jeugd van tegenwoordig.' Die wist dan niet waar hij kijken moest.

Dat mis ik soms wel, het plezier dat ik met mijn leerlingen had. Natuurlijk, er werd flink aangepakt, maar af en toe moest er een moment zijn om te dollen. Gezelligheid en even goed kunnen lachen in de klas bevorderden ook de motivatie. Ik denk ook nog weleens aan de legendarische borrels op vrijdagmiddag. Toen ik op Mavo-Krispijn werkte staken we met een vast ploegje over naar de Pedagogische Akademie, waar een groot deel van onze leerlingen naar de Havo-top ging. Het was daar altijd heel gezellig in de docentenkamer. Het was de tijd dat je gewoon op school kon roken als leraar en dat je als jongere niet tot je achttiende hoefde te wachten om je eerste biertje te mogen drinken. De samenleving was lang niet zo betuttelend als nu. Er waren soms ook studenten en studentes bij. Ik ken verschillende van die dames die later met een van hun docenten zijn getrouwd. Eentje heb ik nog aan een baan geholpen in Hendrik-Ido-Ambacht, aan de school waar ik mijn carrière begon. Later op de Noordendijk zetten we de borreltraditie voort, zij het zonder studenten, die heb je nu eenmaal nog niet op een lyceum. Ik kan mij herinneren dat het op een keer zo laat werd dat de conciërge, Gerrit Kuiters, dacht dat iedereen naar huis was en de school had afgesloten. Moesten we via de gymzaal het gebouw uit, maar de nooddeur kon van buiten niet worden afgesloten. Zo kreeg Gerrit een stel aangeschoten leraren op de stoep die om de sleutel vroegen. Voor de zekerheid heeft hij toen zelf de boel maar weer afgesloten, hij woonde tenslotte niet voor niets naast de school. Het gebouw staat al een paar jaar leeg. Het wordt te zijner tijd gesloopt. Ik geloof dat de gemeente er villa's wil bouwen.

De eerste keer dat ik op de school kwam waar jij werkte, ik geloof dat dat in februari 1988 was, tijdens mijn voorjaarsvakantie, schrok ik een beetje van de formele sfeer. Achteraf bleek dat wel mee te vallen, maar toevallig kwam die dag de universitaire toezichthouder op bezoek en ik zie nog hoe de directeur direct opstond en zijn stoel aan de hoogleraar aanbood. Daarna moest Stefanos, jullie Gerrit Kuiters, opdraven om een stoel voor meneer de directeur uit de lerarenkamer te halen. Dat kon hij niet zelf even doen. In die tijd betaalde Stefanos jullie aan het eind van de maand contant jullie salaris uit, in zo'n bruin, papieren loonzakje, waarin ik bij rederij Königsfeld in de eerste maanden mijn geld kreeg. Dat was in 1970, achttien jaar eerder, maar al snel kregen we te horen dat we een bankrekening moesten openen. Gezien alle list en bedrog bij de banken, zoals 'kosten' moeten

betalen omdat je een betaalrekening hebt, zou het misschien zo gek niet zijn om terug te keren naar dat oude systeem, of mensen in ieder geval een keuze te geven, maar dat zal wel nooit gebeuren.

De post heeft het nieuwe nummer van *The Dickensian* gebracht. Er is in mei een brief van Dickens geveild, die hij schreef als bestuurder van Urania Cottage. Hij beveelt daarin aan om een van de gevallen vrouwen, die bekend staat als een lastig meisje, twee maal een warm bad te geven als remedie om haar te kalmeren. Ik zou meer voor een koude douche zijn. Dickens was zeer gesteld op persoonlijke hygiëne, schrijft de redactie, en geeft als voorbeeld een citaat waarin hij bij de renovatie van een van zijn woningen opdracht geeft de w.c. in de badkamer te maskeren, want als hij zijn dagelijkse douche nam, zou de aanblik van de poepdoos op zijn gestel kunnen werken. Dat hij dagelijks een douche nam was in die tijd al bepaald uitzonderlijk, maar dat zijn gestel zo teer was dat hij vreesde van slag te raken van een gemak vind ik tamelijk verbazingwekkend. Ik moest aan jou denken. Niet dat jij van de kook zou raken van de aanblik van een toiletpot, maar jij was evenzeer gesteld op persoonlijke hygiëne en vooral op schone toiletten en badkamers als we in Griekenland op reis waren. Dat thuis alles vlekkeloos was, trouwens nog is, behoeft geen hetoog. Als we ergens een kamer zochten om te overnachten was het eerste wat jij grondig inspecteerde het sanitair. Er viel nog weleens een adresje af vanwege een niet brandschoon toilet of een groezelige douchebak. Liever namen we ook geen genoegen met lekkende kranen, wrakke w.c.-brillen en ontbrekende of te korte douchegordijnen, maar die zijn nu eenmaal meer regel dan uitzondering in Griekenland. Ik ben in dat land werkelijk nog nooit een loodgieter tegengekomen die zijn vak verstaat. Gelukkig heb ik zelf enig verstand van het hanteren van de waterpomptang.

Een paar weken geleden heb ik een lezing gegeven over *Charles Dickens, Hard Times en de Industriële Revolutie*, bij de Haarlem Branch van de Dickens Fellowship. We kwamen bijeen in Kraantje Lek, in Overveen. Jij ging altijd met zoveel plezier en belangstelling mee naar de bijeenkomsten. Ook iets dat we samen deelden: grote interesse voor Dickens en voor negentiende eeuwse Engelse literatuur. Omdat jij in onze zomervakantie altijd graag naar de familie in

Griekenland wilde, zijn we nooit samen naar een Annual Conference van de Fellowship geweest. Wat spijt mij dat. Jij had je er als een vis in het water gevoeld. Ik houd niet van lange reizen, dus als de Annual Conference aan de andere kant van de wereld is, in Nieuw Zeeland of Australië, of in de VS, waarvoor je tegenwoordig je hele doopceel moet lichten voor je het vliegtuig in mag, ga ik niet. Wordt hij in Europa gehouden, dan probeer ik wel te gaan. In 2010 was ik er voor het eerst bij, in Eastbourne. Tijdens de Algemene Vergadering werd jij herdacht, tezamen met enkele andere overleden Dickensians. Ik vond dat bijzonder ontroerend. In 2012 was de Annual Conference in Portsmouth, waar Dickens tweehonderd jaar daarvoor werd geboren. We logeerden daar in een dormitory van de universiteit, waardoor ik mij soms terug waande in Middlebrook Hall aan de University of Minnesota, waar wij elkaar hebben leren kennen. Die eerste ochtend dat ik je tegenkwam in de eetzaal en in je ogen keek. We aten meteen aan dezelfde tafel en waren sindsdien bijna onafscheidelijk, tot het seminar en de rondreis ten einde kwamen in New York.

In gedachten, altijd,

Kees

Dordrecht, 15 augustus 2014

The Quest for Dickens in Spain.

Een mooi excuus om op vakantie naar Spanje te gaan was het verhaal om te zoeken naar een bewijs dat er zelfs in Spanje een relatie met Dickens is te vinden. Natuurlijk ging ik ervan uit dat dit niet zou lukken en dat ik mijn verhaal zou eindigen met de zin die we wel vaker gebruiken voor “Missions Impossible” aangaande Dickens en een lokatie waar hij nooit geweest is. “Als Dickens had geweten dat .... zo interessant, mooi, aardig, enz is, dan was hij er vast en zeker naar .... toe geweest.”

Enig voorwerk op de computer had mij gewezen op het feit dat er in Madrid wel

een café bestaat met de naam “Dickens”, maar daarmee had ik het mij wel erg gemakkelijk gemaakt. Bovendien, ik wilde naar Spanje, maar niet naar Madrid. Een stad die zelfs in september voor een Noord-West-Europeaan onaangenaam warm is.

Nee, het moest en zou ergens in Andalusië zijn. De zuidelijke regio in Spanje waar pas in 1492 de laatste Islamistische heerser werd verjaagd, uit Granada om precies te zijn.

Er liggen in dit gebeid prachtige steden zoals Cordoba, Sevilla, Malaga en Granada die een bezoek meer dan waard zijn en ook de natuur is erg gevarieerd, van dorre vlaktes, ja zelfs een woestijngebied waar de beroemde spaghetti-westerns werden opgenomen, tot steil hooggebergte waar, terwijl het in het in de dalen achterin de twintig graden is op de toppen de temperatuur daalt tot zeventien graden. Daartussen bevinden zich ook de dorpen waar de beroemde Iberische hammen drogen en rijpen. Dan hebben we ook nog de kuststreek; of eigenlijk zijn het er twee. De Mediterrane Costa del Sol, waar het zowel in de zomer als in de winter druk is met toeristen uit Noord-Europa. Zomers de jongeren die daar uit hun dak gaan en in de winter de pensionado's die de kou ontvluchten. Voor de Spanjaarden zelf is er de Costa de la Luz, de Atlantische kust van Spanje, Zo is er voor iedere zon- en zeeaanbidder wel wat van zijn gading te vinden. Helemaal in het Zuiden, nog zuidelijker dan Gibraltar, ligt Tarifa. Hier vinden we de liefhebbers van het zogenaamde kitesurfen. Omdat daar altijd wel wind te vinden is vermaken deze lieden zich met het uitvoeren van halsbrekende toeren op een surfplank die op grote snelheid over de golven scheert, terwijl een vlieger voor de voortstuwing zorgt. Voor degene die daar wat minder in geïnteresseerd zijn is er het uitzicht over de straat van Gibraltar richting Afrika. Vreemd eigenlijk dat die niet de straat van Tarifa heet!

Allemaal leuk en aardig zult u zeggen, maar waar is Dickens? Wel tot zover had ik geen enkele relatie met de schrijver gevonden. Zelfs in de enkele boekenzaak die ik bezocht vond ik geen vertaling van hem. De beruchte slotzin lag dus op de loer.

Ik had nog één troef in de hand: Gibraltar. Een rots die aan driekanten door zee wordt omgeven en in 1704 werd veroverd op Spanje. Door een Engelse vloot zeggen de Britten, maar dat is niet waar. Het was een gecombineerde

Nederlands-Engels vloot die tijdens de Spaanse successie oorlog dit strategische punt aanviel waarna een landing volgde van duizend Nederlandse- en twee duizend Engelse mariniers. Dat in 1711 tijdens de vrede van Utrecht vervolgens deze strategisch belangrijke vlootbasis voor eeuwig aan de Britten werd gegeven doet aan dit feit niets af. Als er ergens een Dickensconnectie te vinden moest zijn, dan was het toch wel hier.

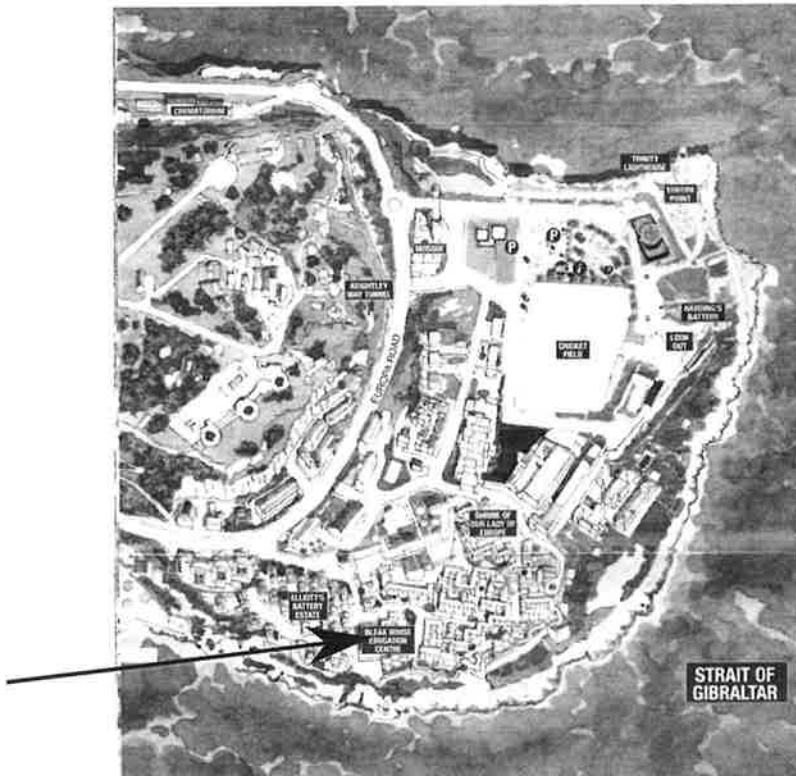
De inwoners van Gibraltar behoren tot het soort dat we in Nederland kennen als roomser dan de paus. In Engeland zullen ze dat wel Britser dan Brits noemen. Bewoners van een rotsje dat zo klein is dat er zelfs geen plaats voor iedere bewoner te vinden is (De echte rijken van deze rots wonen in luxe appartementen in 'Gated-Communities' in het Spaanse Marbella) zien zich als ware representanten van wat ooit het zo machtige Britse imperium was en rijden in grote auto's met GBZ als landcode. Na anderhalf uur langzaam opschuiven in een file aan de Spaanse kant kwamen we steeds dichterbij de grens. Zodra deze is gepasseerd moet eerst nog de start- en landingsbaan van de luchthaven van deze 'onafhankelijke staat, worden overgestoken. Er is op deze rots geen ruimte voor, dus heeft men deze baan dwars op de toegangsweg aangelegd.

Het verschil in cultuur kan niet groter zijn tussen de ene en de andere kant van de grens. Ik heb het onmiddellijk uitgeprobeerd. Na dat lange zitten en wachten in de auto waren we wel toe aan het versterking van de inwendige mens. Het bestellen van A Pint of Bitter en Fish and Chips deed de Spaans ogende, maar vloeiend Engels sprekende ober niet verblikken of verblozen. Bij de frites werd zelfs azijn geserveerd zoals de Britten dat gewend zijn. Lekkere zure natte en daardoor slappe frites. Kom daar maar eens om in Spanje. En de Fish zou zo uit een fish-and-chips shop in Engeland kunnen komen. Dat er door dezelfde eetgelegenheid ook paella in allerlei variëteiten werd geserveerd deed niets af aan de pret.

Op het plein bevond zich ook een boekwinkel van WHSmith, dus nu kwam het erop aan. Zou men daar een boek of DVD van Dickens hebben? Bij binnenkomst sloeg de twijfel al toe. Op de benedenverdieping geen boeken, maar snoep, ijs en flut-tijdschriften. Op de eerste verdieping waren wel boeken, maar niets over of van Dickens te vinden. De conclusie was duidelijk. Op Gibraltar leest men geen Dickens, maar beperkt men zich tot de veertig

bestsellers van het moment. In de shoppingmall iets verderop aan het plein was nog een tweede boekenzaak, maar die was vooral gevuld met schoolboeken en oefenmateriaal voor het behalen van het GCSE-level, DVD's en weer dezelfde tijdschriften.

Buiten gekomen stond ik voor een machine waar je een kaart van Gibraltar uit kon halen in ruil voor wat muntgeld. Je kon kiezen tussen een Pond of een Euro, dus stopte ik een Euro in de gleuf, want ik heb vroeger handelsrekenen op school gehad. Het was misschien die Euro wel waardoor de machine zich verslikte, want ik kreeg niet één, maar twee kaarten voor deze munt. Bij het bekijken van de kaart gebeurde het. Vanaf Spanje gezien bijna aan het eind van Gibraltar zag ik een bekende naam.: Bleak House Education Centre gelegen aan het Bleak House Square! Eindelijk mijn connectie met Dickens op 2440 km afstand van Haarlem. Door deze zoektocht kwam ik overigens ook op het idee voor de titel van dit artikel.

In The Dutch Dickensian worden ter beoordeling van de redactie, artikelen opgenomen die betrekking hebben op:

Leven en Werken van Charles Dickens.

Tijdgenoten die raakvlakken hebben met Charles Dickens.

Onderwerpen die licht doen schijnen op de tijd waarin Charles Dickens leefde.

Boekbesprekingen van oude of nieuwe uitgaven alsmede recensies van uitbeeldingen van werken van Charles Dickens op DVD etc.

Zowel artikelen geschreven in de Nederlandse taal alsmede in het Engels kunnen worden geplaatst.

Bijdragen:

Artikelen dienen bij voorkeur als platte tekst of neutraal Word-bestand, zonder opmaak, te worden toegezonden. Voetnoten dienen aan het eind van het artikel te worden geplaatst. Suggesties voor illustraties zijn ter beoordeling van de redactie.

Verschijning:

The Dutch Dickensian verschijnt minstens tweemaal per jaar.

WRITTEN IN OCT. 1, 1836.

The first number of the "Pickwick Papers" was published—March, 1836—and Charles Dickens married Catherine Hogarth on the 2nd of April in that year.